

Reinert Skumsnes

Familie og kjønn i det gamle Egypt, under Det nye riket*

... nesten alle egyptiske skikker og praksiser er motsatte av alle andre steder. For eksempel går kvinner på markedet for å selge varer, mens menn holder seg hjemme og vever (fri oversettelse fra Herodot II:35, ca. 484-425 fvt.).

Egypterne laget en lov, sies det, stikk i strid med menneskeheten ellers, å tillate menn å gifte seg med sine søstre ... det ble forordnet at dronningen skulle ha større makt og ære enn kongen, og at kone blant privatpersoner skulle ha myndighet over ektemannen sin, som i ekteskapskontrakten samtykket til å adlyde sin kone i et og alt (fri oversettelse fra Diodorus Siculus I:27, ca. 60-30 fvt.).

Det gamle Egypt omtales ofte som eksotisk og annerledes. Likevel kan det virke merkelig kjent. Forskere har over lang tid spurt, og fortsetter å spørre seg: Var den relative posisjonen mellom menn og kvinner i det gamle Egypt så opp-ned som for eksempel greske historikere som Herodot og Diodorus Siculus har hevdet, eller var kjønn i det gamle Egypt mer likt andre steder? Var det gamle Egypt et patriarkalsk samfunn? Er det i det hele tatt passende å snakke om kjønn i det gamle Egypt? Dessverre er det ingen enkle svar på disse spørsmålene. For å sette det hele i perspektiv. Den greske historikeren Herodot, som siteres over, levde omkring 1000 år etter Det nye riket (c.1539–1077 fvt.; figur 9 gir oversikt over tidsperioder, dynastier og regjeringsperioder), perioden denne teksten handler om. Han kunne ikke språket

(gammelegyptisk), og kunne derfor ikke kommunisere, men bare observere lokale praksiser slik han forstod dem. I vårt tilfelle, mer enn 2000 år etter Herodots tid (3000–3500 år etter Det nye riket), har vi lært oss språket, men vi har ikke mulighet til å observere praksiser utover det vi finner i kildene. Og kildene har en helt klar overvekt av menn sammenlignet med kvinner. Det er også en rekke kilder som fremstiller kvinner som underordnet menn, med et særlig behov for omsorg og støtte. Men å generalisere fra dette at det gamle Egypt var et patriarkalsk samfunn synes å være en ganske forhastet konklusjon som etter min mening ikke gjør rede for det større og mer kompliserte bildet. Faktisk, hvis vi gir rom for nyanser, vil vi legge merke til at maktforholdene mellom menn, kvinner og andre var tvetydige. De tar ulike

former i ulike kilder, og kvinner var ikke alltid det svakere og mer sårbare kjønn.

Denne artikkelen anerkjenner det tilsynelatende glemte argumentet om at ulike kilder fra Det nye riket fremstiller kvinner (menn og andre) på forskjellige måter.¹ Den fremhever betydningen av materiale, sjanger, formål og kontekst til den spesifikke kilden, valg og sammensetning av kilder, samt de spesifikke spørsmål og perspektiver som anvendes.² Artikkelen er strukturert etter tre perspektiver: Det politiske perspektivet fokuserer på representasjonen av kvinner i kilde- ne, slik dette kan sees gjennom distribusjonen av ikke-kongelige kvinnetitler i de monumentale kildene (gravikonografi, steler og statuer) og de ikke-litterære kildene (brev, notater, juridiske og administrative dokumenter). Det kulturdiskursive perspektivet undersøker den symbolske betydningen av det såkalte feminine element som en aktiv og skapende del av gravikonografien, og setter i den forbindelse spørsmålsteget ved argumentet om at skapelse og gjenfødelse (heretter omtalt som transformasjon) var et privilegium tilhørende det maskuline element alene. Ikke bare eksisterte det flere symbolske strategier for å nå etterlivet, det hevdes også at disse strategiene endret seg parallelt med at kvinner fikk en mer fremtredende rolle i ikonografien. Og til slutt, i det sosioøkonomiske perspektivet, flytter vi fokuset fra gravikonografi til et utvalg juridiske dokumenter, og utforsker bestemte familierstrategier, såkalte familiekontrakter, som fremmet resiprositet og gjensidige avhengighetsforhold. Det vektlegges særlig hvordan disse strategiene påvirket forholdet mellom menn og kvinner, unge og gamle, levende og døde.

Politisk representasjon: Distribusjon av ikke-kongelige kvinnetitler

Menn hadde langt flere titler enn kvinner (ja, faktisk betydelig flere!).³ Menn var også langt oftere å finne i de mest fremtredende og innflytelsesrike posisjonene i det egyptiske samfunnet. Likevel er det høyst usannsynlig at den relative posisjonen mellom menn og kvinner, unge og gamle, forble uendret gjennom århundrer og -tusener. Distribusjonen av ikke-kongelige kvinnetitler gjennom Det nye riket kan gi oss et tydelig inntrykk av dette.

Det er viktig å understreke at titler kan indikere mange og varierte ting. De er ikke nødvendigvis stillingsbeskrivelser (som er tilfellet i dag), men representerer snarere en slags

standard egypterne målte hverandre etter.⁴ Titler har vært gjenstand for mye debatt innad i det egyptologiske fagmiljøet, blant annet fordi det ofte er vanskelig å vurdere hvilke titler som ble holdt samtidig, og hvilke som ble holdt etter hverandre. Diskusjonene rundt kvinnetitler har typisk hatt en ekstra dimensjon rundt spørsmålet om hvorvidt de var funksjonelle, hvorpå mange har hevdet at det kun dreier seg om rene ærestitler.⁵ Uansett hvor man står i denne debatten, forandrer ikke det faktum at titler, uavhengig av tittelholders kjønn, indikerte hvor man hørte til i samfunnet.⁶ De er eksempler på en sosiopolitisk drevet kjønnspraksis, som gjennom våre briller strekker seg fra fortiden og inn i nåtiden, og står sentralt i definisjoner av kjønn, sosial tilhørighet og gruppedlemskap.

Under mitt ph.d.-arbeid ønsket jeg å finne ut mer om kvinnelig representasjon under Det nye riket, og samlet derfor sammen alle kjente eksempler av ikke-kongelige kvinnetitler fra denne perioden og organiserte disse i en database. Til slutt bestod denne databasen av totalt 4631 oppføringer av individuelle kvinner med en eller flere titler.⁷ Disse oppføringene baserer seg på kilder fra hele Egypt, dog monumentale kilder fra den Tebanske nekropolis (med hovedvekt på 18. og 19. dynasti) og ikke-litterære kilder fra arbeiderlandsbyen Deir el-Medina (med hovedvekt på 19. og 20. dynasti) er spesielt fremtredende.

Det totale antallet ikke-kongelige kvinnetitler i datasettet er 43. Jeg har valgt å organisere de ulike kvinnetitlene i seks kategorier: *Kvinnelige titler* refererer til en eller flere kvinner; *relasjonelle titler* har vanligvis et suffiks pronomenn knyttet til seg og indikerer på den måten relasjoner, være seg til familie eller andre mennesker; *institusjonelle titler* refererer eksplisitt til et sted eller en institusjon, for eksempel huset, byen/landsbyen eller tempel/gud; *yrkestitler* er selvsagt en problematisk kategori, men ser ut til å være det nærmeste vi kommer funksjonelle titler. Jeg finner det nødvendig å skille denne kategorien fra institusjonelle titler fordi yrkestitler ikke nødvendigvis refererer til et sted eller en institusjon; *begravelsestitler* finnes kun i gravikonografien; og *avdød* refererer til en tilstand og bør sannsynligvis sees i forhold til den større kategorien epitet.⁸

Figur 2 viser de 16 mest vanlige ikke-kongelige kvinnetitlene, men også hvordan det ser ut til å være en sammenheng mellom tittel, kildesjanger og -kontekst. Mens de som er merket med blått finnes i både monumentale kilder (graver, steler

Female	Relational	Institutional	Occupational	Funerary	Deceased
<i>st</i>	<i>nbt.f</i>	<i>nbt-pr</i>	<i>mnt(-nsut)</i>	<i>rmyt</i>	<i>usir</i>
<i>st-hmt</i>	<i>(by.f) hmt</i>	<i>nh(t nt) niwt</i>	<i>usb(t)</i>	<i>usbt</i>	<i>ḥj</i>
<i>rm(t)</i>	<i>hbsy(t) n(t) ...</i>	<i>šmtyt (nt imm)</i>	<i>rb(t)</i>	<i>lsy(t)</i>	
<i>nmhy(t)</i>	<i>hmt.f</i>	<i>hsyt (nt hwt-br)</i>	<i>rwq(t)</i>	<i>kbwt</i>	
<i>hmt-by</i>	<i>snt.f</i>	<i>ssst (nt nbt htp)</i>	<i>bkk(t)</i>	<i>wbḥyt</i>	
<i>ḥḥrt</i>	<i>sḥt.f</i>	<i>ssty (nt mut)</i>	<i>hm(t)</i>		
<i>špst</i>	<i>(by.f) šrit(t)</i>	<i>šmtyt (nt mnt)</i>	<i>sdm(t)-s</i>		
	<i>mut.f</i>	<i>iḥyt (nt imm)</i>	<i>kduty</i>		
	<i>ms(t) n(t) ...</i>	<i>wrt ḥnrwt (nt imm)</i>			
		<i>hmt-nfr</i>			
		<i>dwḥt-nfr</i>			
		<i>ḥkrt-nsut</i>			

Title		# entries	% of total	Monumental remains	Non-literary ostraca and papyri
<i>nbt-pr</i>	lady of the house	1728	37,3	X	*
<i>sḥt</i>	daughter	1312	28,3	X	X
<i>snt</i>	sister	1164	25,1	X	X*
<i>šmtyt</i>	musician	828	17,9	X	*
<i>hmt</i>	wife	477	10,3	X	X
<i>mut</i>	mother	395	8,5	X	X
<i>nh(t nt) niwt</i>	women of the city	320	6,9	*	X
<i>hsyt</i>	singer	143	3,1	X	*
<i>mst nt</i>	born of (mother)	136	2,9	X	X
<i>hmt</i>	servant	122	2,6	X	X
<i>usir</i>	Osiris (deceased)	74	1,6	X	
<i>wrt ḥnrwt</i>	chief of the female clergy	73	1,6	X	*
<i>ḥkrt-nsut</i>	royal acquaintance	40	0,9	X	
<i>šrit</i>	daughter	36	0,8	*	X
<i>mnt</i>	nurse	35	0,8	X	X
<i>hbsyt</i>	wife	20	0,4		X

Fig. 2: Illustrasjon basert på Skumnsnes, *Patterns of change and disclosures of difference, 85 & 110 (tabell 2 & 4)*.

og statuer) og ikke-litterære kilder (brev, notater, juridiske og administrative dokumenter), finnes de i hvitt med få unntak (merket med *) bare i en av de to hovedsjangrene.

Fordelingen av de 16 mest vanlige ikke-kongelige kvinnetitlene viser dessuten at enkelte regjeringstider har en samlet høyere frekvens av ikke-kongelige kvinnetitler enn andre. Figur 3 viser at det er tre hovedklynger med høyere frekvens. Disse klyngene, og spesielt toppene, representerer perioder med særlig kvinnelig synlighet i kildematerialet. Det er viktig å merke seg at dette kildematerialet ikke nødvendigvis gir oss et fullstendig bilde, men først og fremst representerer de kildene som har overlevd og hvordan disse er organisert i min database. De antyder likevel at politisk representasjon var i endring og at anerkjennelsen av kvinner kan ha økt og avtatt tilsvarende.

Blant de mer signifikante endringene, som vil ha fokus i resten av artikkelen, kan vi se av figur 4 at det en klar nedgang i bruken av *hmt* (kone), som skjer proporsjonalt med en øk-

ning i bruken av *snt* (søster). Selv om *hmt.f* forekommer gjennom hele Det nye riket, er *snt.f* den desidert vanligste måten å referere til «hans kone» fra Thutmose IV og utover. Det er dessuten verdt å merke seg at det ikke er spor av denne endringen i de ikke-litterære kildene, noe som antyder at det kan ha vært en symbolsk betydning for endringen i måten å omtale «hans kone» på i de monumentale kildene. Tittelen *nh(t nt) niwt* (kvinne i byen) blir vanlig under Ramesside-perioden, og spesielt mot slutten av det 20. dynasti. Den er med få unntak bare funnet i de ikke-litterære kildene. Tittelen *šmtyt* (musiker) blir vanlig fra regjeringstiden til Hatshepsut/Thutmose III og utover. Denne tittelen finnes ofte i tittelstrengene til kvinner i de monumentale kildene, samt i et bestemt korpus av brev og administrative dokumenter fra den senere Ramesside-perioden. Det er her verdt å merke seg at titlene *šmtyt* og *nh(t nt) niwt* aldri forekommer i samme kilde, men en kvinne kan bli referert til som *šmtyt* i en kilde (vanligvis monumental) og *nh(t nt) niwt* i en annen (vanligvis ikke-litterær).

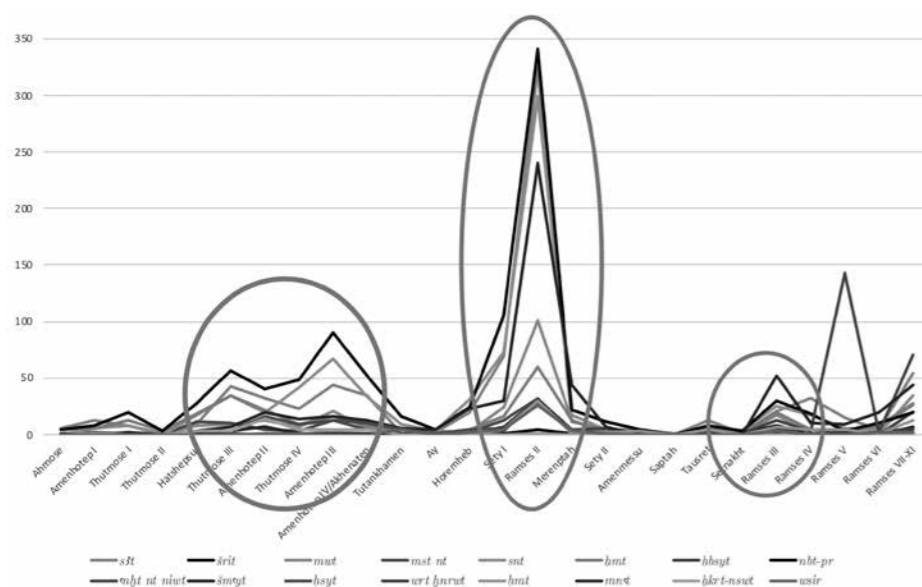

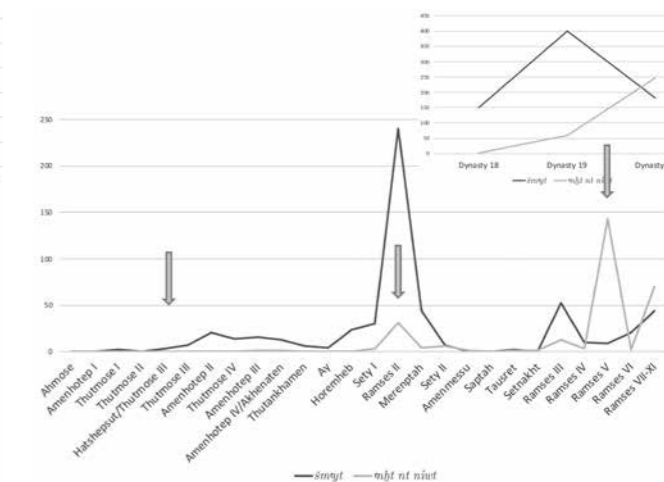
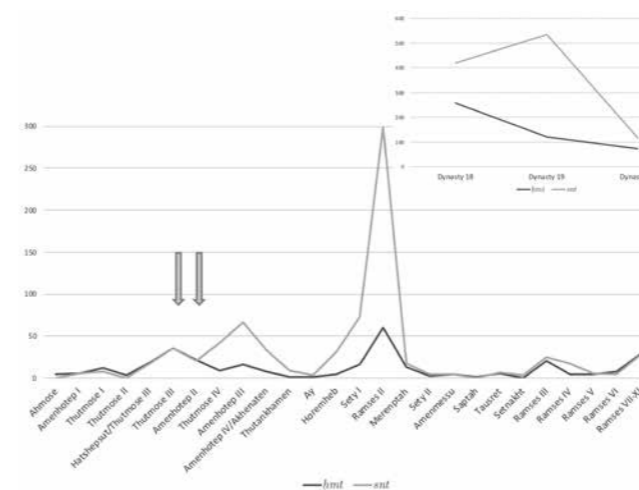
Fig. 3: Illustrasjon hentet fra Skumsnes, *Patterns of change and disclosures of difference*, 86 (figur 1).

Kulturdiskursiv anerkjennelse: det feminine element i gravikonografi

Jeg skal nå se nærmere på den symbolske betydningen av gravrepresentasjoner over tid, med et særlig fokus på endringen i referanse til «hans kone» fra *hmt.f* til *snt.f*. Mer spesifikt stiller jeg spørsmål ved argumentet om at skapelse og transformasjon ble sett på som et mannlige privilegium i det gamle Egypt, hvor en ser kvinners rolle som passiv motaker/bærer av barnet, allerede ferdig skapt av mannen ved unnfangelsen.⁹ I stedet vil det bli hevdet at død og transformasjon markerte en retur til den androgyne opprinnelsen i urhavet (også kjent som Nun), og at ved gjenforening med gudene Re og Osiris – de maskuline elementene over noen andre – var transformasjonssyklusen allerede godt i gang. Transformasjon var ikke et privilegium tilhørende det maskuline element alene, men var snarere avhengig av interaksjon med det feminine element.

Det avgjørende punktet i den Heliopolitanske skapelsesmyten er når søstergudinnene Isis og Nephthys gir nytt liv til den avdøde Osiris gjennom mumifisering og begravelseritualer, samtidig som sønnen Horus ble unnfanget. Isis hjelper senere Horus med å hevne sin far og overta som Osiris rettmessige arving til tronen. Osiris selv ble konge av underver-

denen, hvor han for all fremtid avgjorde hvem blant de døde som fikk ta del i den evige livssyklusen.¹¹ Det var nemlig slik at ved hjelp av den kombinerte Re-Osiris syklusen håpet den døde å få bli med solguden på hans evige reise: Solguden Re kom opp fra de østlige fjellene hver morgen, gjenfødt av himmelgudinnen Nut-Hathor (de to gudinnene overlapper hverandre i denne rollen, og det er verdt å merke seg at Hathor er både mor og datter på en gang). Han reiste over himmelen i solbåten sin på dagtid, for så å gå ned i de vestlige fjellene hver kveld, svelget av Nut-Hathor. Deretter reiste han gjennom kroppen hennes, kjent som underverdenen, hvor han for en kort periode smeltet sammen med guden Osiris (derav Re-Osiris syklusen), før han igjen ble gjenfødt av Nut-Hathor hver morgen.¹² I graver fra det Det nye riket er den kombinerte Re-Osiris syklusen sterkt til stede, både i den arkitektoniske utformingen og det dekorative oppsettet av graven.¹³ Det kanskje beste eksempelet på dette er at avdøde menn (og i økende grad også kvinner) omtales som Osiris (*ws'ir*), mens (søster-)koner, mødre og døtre avbildes i gravene til deres ektemenn, fedre og sønner, og angivelig identifiserer og utfører den samme seksuelle, multigenerasjonelle rollen for den avdøde, som gudinnene Isis-Nephthys og Nut-Hathor i skapelsesmytene.¹⁴

Gravrepresentasjoner og dekorum

Gravrepresentasjoner fra Det nye riket følger en bestemt kanon for egyptisk kunst, hvor hensikten er å formidle mening på en bestemt måte, gjennom et spesifikt vokabular knyttet til representasjonenes funksjon.¹⁵ Selv om kunstnere kunne være eksperimentelle og nyskapende (to graver er aldri helt like!), var regelen konformitet og ikke individualisme. Det var knapt et sted for en kunstner (eller graveier) med en personlig visjon som brøt de aksepterte normene.¹⁶ Slik kan vi si at disse representasjonene reflekterer et selektivt, dog avgrenset utvalg. Enkelt personer blir, ifølge Kenneth Kitchen, presentert som et forbilde på konvensjonelle egyptiske dyder for en mann og hans familie, og det er derfor en krevende oppgave å få tak i enkeltmennesker eller å oppfatte spor av individualitet.¹⁷ Vi forstår dermed at gravrepresentasjoner ikke nødvendigvis reflekterer tidligere levd liv, eller hvem han/hun personlig var (selv om det helt sikkert er en del av det), men snarere hvem han/hun ønsket å være/bli husket som.¹⁸ De er fremvisninger av en ideell fremtidig identitet – et minne for fremtiden om den døde – som hadde en klar hensikt.¹⁹

Den mannlige graveieren er vanligvis fokuspunktet i graven, og vises alltid i en formell positur, stående eller sittende, med hodet og bena i profil og en frontal overkropp. Han er alltid perfekt preparert, vanligvis iført parykk, smykker og kledd i den fineste lin.²⁰ Han vises enten som ungdommelig, bare iført kilt og et gjennomsliktig plagg over den muskuløse, stramme kroppen, eller som en eldre, mer moden mann, med

et større plagg som dekker hans korpulente kropp, og en stav eller septer som et tegn på hans rang.²¹ Hans rang avsløres på en rekke måter. For eksempel er personer avbildet sittende ofte rangert høyere enn de som står.²² Passivitet signaliserer dominans mens aktivitet (med noen få unntak) signaliserer underordning.²³ Kona er vanligvis representert stående eller sittende ved siden av sin ektefelle på en støttende måte. Hennes omfavnelse har blitt tolket til å symbolisere beskyttelse og seksuell forening, men signaliserer også hennes status som underordnet ektemannen.²⁴ Mannen ble vanligvis identifisert med titlene sine, med henvisning til hans offisielle plikter, mens kvinnen sjelden ble identifisert med noe mer enn hennes navn og forhold til mannen, vanligvis som *hmt.f* (hans kone), *snt.f* (hans søster), *s't.f* (hans datter) eller *mw.f* (hans mor).²⁵ På samme måte blir menn oftere enn kvinner representert mens de utfører offisielle oppgaver, samt andre utendørsaktiviteter. Kona blir vanligvis vist som evig ungdommelig: proporsjonene hennes er mindre (enn mannens) med slanke lemmer og hun er oftest iført en heldekkende, men likevel svært avslørende klesdrakt.²⁶ I motsetning til representasjoner av ektemannen, vises vanligvis kjønnsorgan (og brystene) til kona (og alle andre kvinner), og huden hennes er oftest blek, i en lys oker/gul farge.²⁷ Gravrepresentasjoner sier noe om hva man mente var passende eller ønsket,²⁸ og reflekterer den mannlige elites innsats for å skape/gjenskape og opprettholde verden rundt seg.²⁹ De var ment å påvirke virkeligheten, på samme måte som virkeligheten påvirket representasjonene.³⁰

Mønstre av endring: Re-Osiris syklusen og det feminine element

Dekorerte graver som tilhører mannlige embetsmenn øker dramatisk i både antall og størrelse tidlig under Det nye riket. De finnes over hele Egypt, men den største tettheten er uten tvil i nekropolisene i Theben og Sakkara. Graver fra Det nye riket inkluderer vanligvis representasjoner av mor, kone, datter og/eller andre (kvinnelige) slektninger og kolleger til den mannlige graveieren. Det er interessant i den forbindelse å merke seg at representasjoner av kvinnelige familiemedlemmer vanligvis er utelatt i graver som tilhører mannlige embetsmenn som tjente den kvinnelige kongen Hatshepsut. Ektemenn er dessuten utelatt/fraværende i de få gravene som tilhører kvinner alene.³¹

Vi ser videre at graver fra Det nye riket i større og større grad blir til familiemonumenter (fokus er ikke lenger på mannen alene men hele familien, også storfamilien): representasjoner av graveieren sammen med hans mor er spesielt vanlig under det tidlige 18. dynasti, men avtar mot det 19. dynasti. Kona er den desidert vanligste kvinnen som er representert i gravene til mannlige embetsmenn under Det nye riket.³² Faktisk er en av de hyppigste scenene å se graveieren som sitter sammen med sin kone (eller mor), noen ganger i følge med barn, mens de mottar offergaver fra familiemedlemmer, venner eller andre festdeltakere.³³ Tekster følger vanligvis med disse representasjonene, og identifiserer personer og handlinger, og kan inkludere offerlister og bønner.³⁴ Det hevdes at disse scenene representerer de avdøde i deres potensielle, transcenderte tilstand som de velsignede døde, den evigonskede tilstanden av kontinuerlig interaksjon mellom den avdøde og hans kone, deres tilhengere, de levende og de døde/guddommelige. Dette illustrerer at det var symbolikken til mat og drikke som kanskje fremfor alt annet skapte grunnlaget for evig liv. I tillegg til offergaver skiller imidlertid samspeillet mellom den avdøde og hans kone (eller mor) seg ut, og det hevdes at hennes tilstedeværelse sørget for den seksuelle foreningen som var nødvendig for mannens (eller sønnens) transformasjon.³⁵ Hun var det feminine element, som gjennom samspill med det maskuline element, sikret den avdødes vedvarende sykliske eksistens. Selv om åpenbar seksuell aktivitet, graviditet, fødsel og amming så godt som aldri er å se i gravrepresentasjoner, finnes det mengder av mer subtile symboler på seksualitet og fruktbarhet.³⁶ Ifølge

Lise Manniche, for eksempel, representerer bankettscenen et ideelt festmåltid med graveieren og hans kone som hovedpersonene, dog proppet med symboler som alle peker i samme retning og derfor levner liten eller ingen tvil om anlednings dypere betydning.³⁷ Deltakerne vises under perfekte omstendigheter, kledd i sin fineste skrudd, sittende på matter og stoler i stort antall, mens de drikker av hjertens lyst og nyter hverandres selskap.³⁸ De er alle i en tilstand av evig ungdom, ofte representert med store parykker og unguente kjegler på hodet, mens de bærer en lotusblomst i hendene, i håret, rundt halsen eller rett under nesene,³⁹ mens de samtidig blir servert drikke av nakne kvinner. Menat og sistrum, en form for rytmeinstrumenter, ble også etter hvert introdusert som viktige gjenstander/symboler i disse scenene. Den større konteksten til disse scenene forklares ikke bare i de medfølgende tekstene, men også i de nærliggende representasjonene, hvor den døde stiger ut av graven for å feire en gledens dag.⁴⁰

I tillegg til at graver blir til familiemonumenter, med økt vekt på høytider og festivalaktivitet, skjer det også andre endringer, spesielt i ikke-kongelige kvinnetitler. For eksempel var *hmt.f* den vanligste måten å referere til «hans kone» fra Det gamle riket til tidlig i Det nye riket. Fra regjeringstiden til Hatshepsut/Thutmose III er det imidlertid en klar nedgang i bruken av *hmt*, og dette skjer proporsjonalt med en økning i bruken av *snt* (søster) fra regjeringstiden til Amenhotep II. Et mulig sammenfallende mønster finner vi dessuten i bruken av titlene *šmsyt* og *wsr*. Tittelen *šmsyt* (musiker) blir vanlig fra Hatshepsut/Thutmose III og utover, og ser ut til å bli stadig mer populær blant kvinnetitlene i de monumentale kildene. Tittelen *wsr* (død/Osiris) finnes ofte i de monumentale kildene fra Tutankhamons regjeringstid og utover. Bruken av denne tittelen indikerer at kvinner også ønsket å transformere til en ny tilstand – å forbli hos familien på omtrent samme måte som menn. Det er i den forbindelse verdt å merke seg at kvinner aldri blir referert til som *wsr* og *hmt.f* eller *snt.f* i samme tittelstreng, men kan bli referert til som *wsr* og *šmsyt* i samme tittelstreng.⁴¹ Min forklaring på dette er som følger: mens det er en sterkere vektlegging av Osiris delen av den kombinerte Re-Osiris syklusen under det tidlige 18. dynasti, ser Re delen gradvis ut til å bli mer fremtredende. Det kan se ut til å være en sammenheng mellom kulten av Osiris og mangelen på kvinnelig representasjon på den ene siden, og kulten av Re og økt kvinnelig representasjon på den andre. Det foreslås her at i

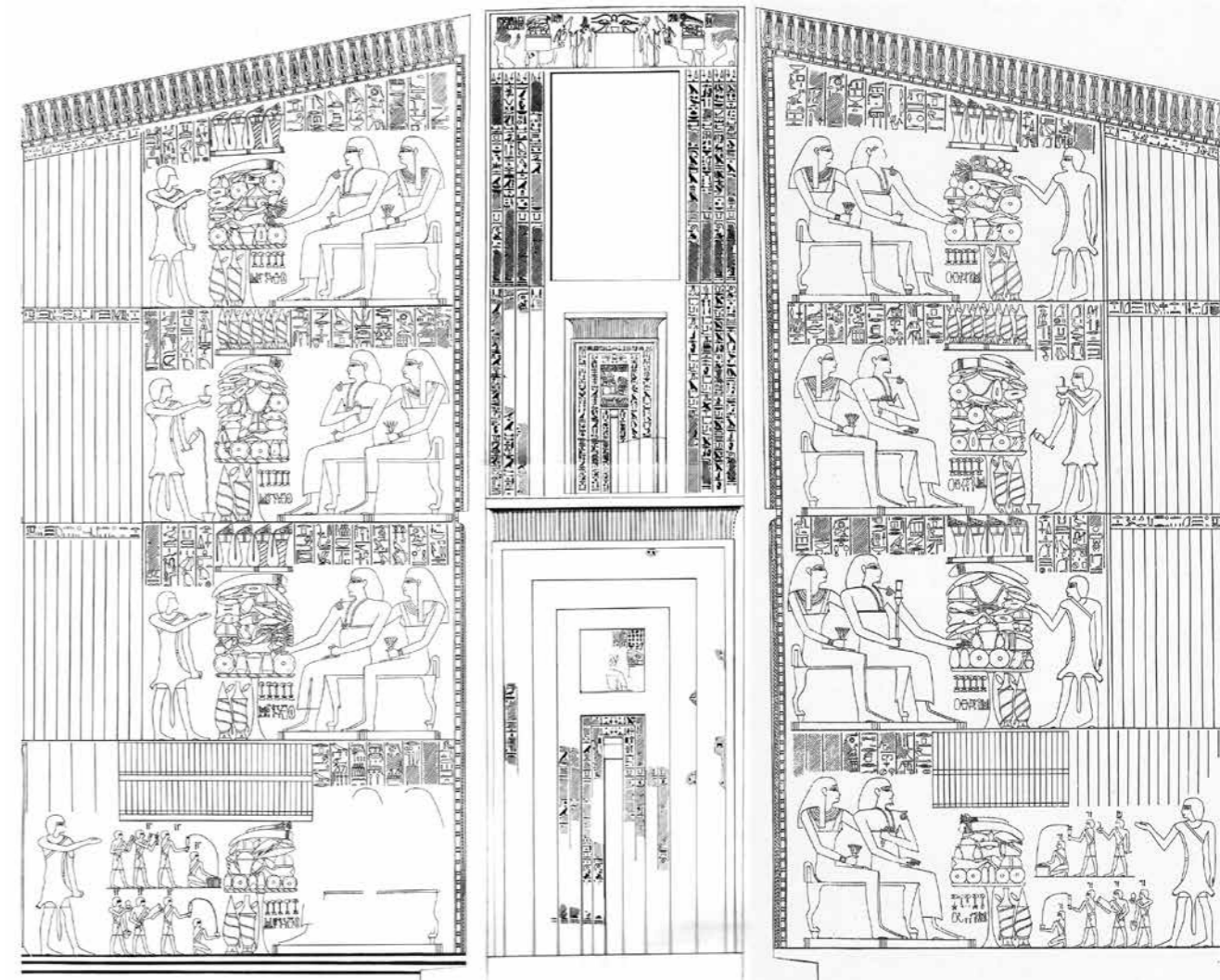

Fig. 6: Strektegninger fra (A) Davies, *Paintings from the tomb of Rekh-mi-ré at Thebes, pl. XXIV*; (B) Davies, *The Tomb of Rekh-mi-ré at Thebes, pl. CXIII*; og (C) Davies, *Paintings from the tomb of Rekh-mi-ré at Thebes, pl. XXV*.

Osiris syklusen fungerte kvinner som et medium for transformasjon. Kona (eller moren) ble da assosiert med Isis, betegnet ved bruken av *hmt.f* (eller *mwt.f*) som det feminine element i scenen. Dette kan også forklare hvorfor graveierens mor hadde en så viktig rolle i noen av gravene fra det tidlige 18. dynasti. I Re syklusen fungerte ikke kona lenger som medium for ektemannens transformasjon, men ble i stedet mer fremtredende i og av seg selv. Det ble derfor mer vanlig å omtale kona som *snt.f*. Sammen med døtre blir hun ofte representert som *šmsyt*, samtidig som de rister på sitt menat

og sistrum og slik påkaller oppmerksomheten til gudene, spesielt Hathor. Det var direkte samhandling med gudene som fremfor alt annet fremmet transformasjonen av de døde under Ramesside-perioden.

Variasjon og forskjell: referanser til «hans kone» som både *hmt.f* og *snt.f*

Mønstre av endring og kontinuitet er aldri unisone, ei heller absolutte. Det er ingen tvil om at hegemoniske mønstre ek-

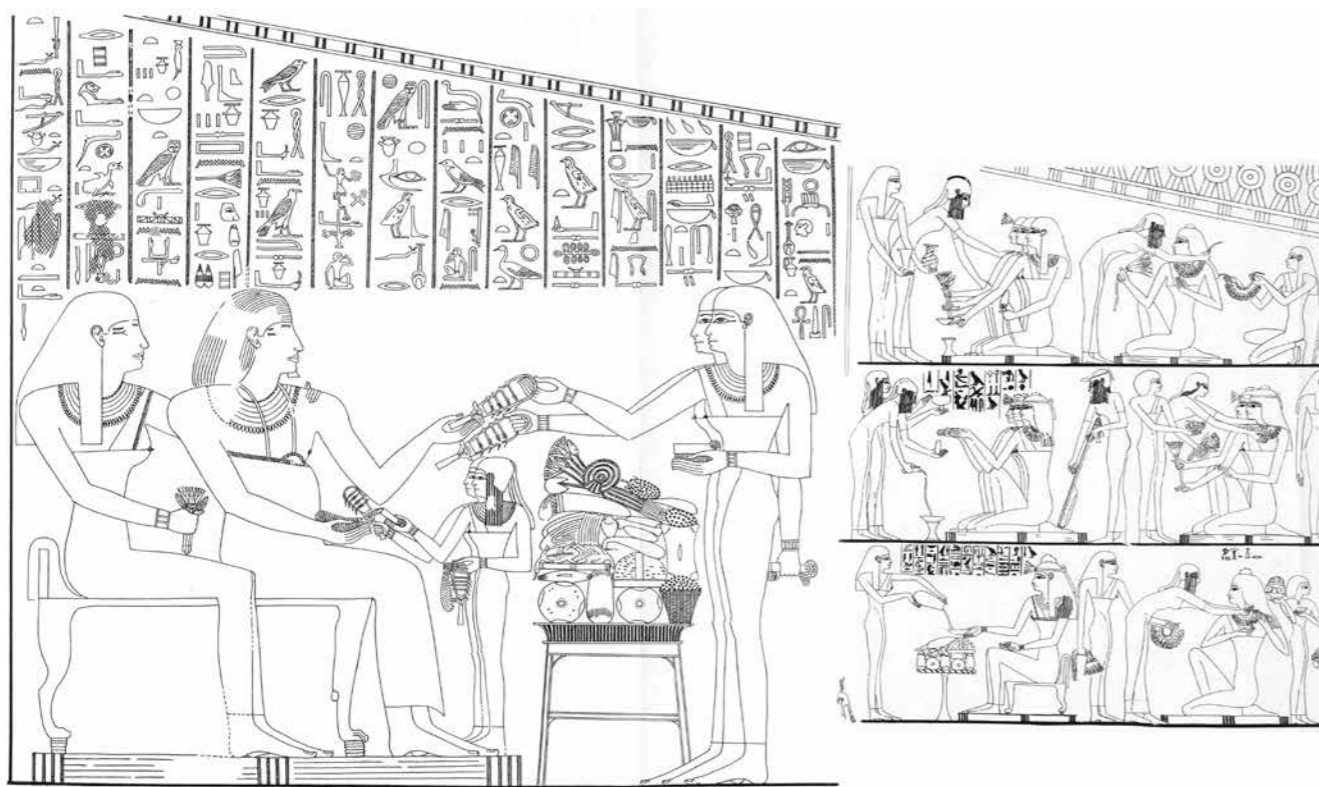

Fig. 7: Strektegninger fra (A) Davies, *The Tomb of Rekh-mi-re at Thebes*, pl. LXIII; og (B) Davies, *The Tomb of Rekh-mi-re at Thebes*, pl. LXIV.

sisterer, men det vil alltid være alternative (konkurrerende eller komplementerende) mønstre som opererer samtidig. Denne artikkelen streber derfor etter en tilnærming som ikke bare omfatter flere mønstre, men som også anerkjenner den symbiotiske relasjonen mellom dem. Denne tilnærmingen begrenser ikke bare risikoen for å flate ut variasjon og forskjell, den understreker også at selv om de forskjellige kildene vi har funnet og som er tilgjengelige kan antyde endring eller kontinuitet, er disse kildene bare fragmenter som ikke nødvendigvis gjengir hele bildet. Tre eksempler – to fra graven til Rekhmire (TT100) og et fra graven til Ramose (TT55) – illustrerer dette godt: selv om det er et overordnet mønster, er det også betydelig variasjon innenfor dette mønsteret.

Graven til borger- og statsminister Rekhmire (TT100) ligger i Sheikh Abd el-Qurna (i den Tebanske nekropolen) og er datert til Thutmose III-Amenhotep II's regjeringstid. Det er en såkalt T-formet klippegrav, bestående av forgård, tverrhall og langsgående hall med en statuenisje innerst.⁴²

Den nordlige veggen i den langsgående hallen, som inkluderer statuenisje og to falske dører, er gravens fokuspunkt og symboliserer det liminale rommet mellom de levende og døde/guddommelige. Denne veggen er flankert av en rekke offer-scener på hver side.

Statuen av ekteparet, som en gang sto inni statuenisjen helt på toppen av den nordlige veggen, er dessverre forsvunnet. Men i statuenisjen, på begge sider av der statuen en gang sto, er det representasjoner av Rekhmire og hans kone, sittende bak et offerbord, vendt utover, mens en sønn presenterer offergaver til dem. Kona omtales som *hmt.f* i begge scenene. Rekhmire og hans kone er også representert på den falske døren, som i dag er i Louvre-museet (Louvre C 74). På panelet til denne falske døren sitter paret bak et offerbord, vendt mot høyre. Kona omfavner mannen sin med venstre arm og holder en lotusblomst med den høyre hånden. Hun omtales som *snt.f*. Det er min påstand at representasjonene i statuenisjen har en dobbel funksjon: den representerer graveierne, men den markerer

også kona (som *hmt.f*) sin aktive rolle med tanke på den dødes videre eksistens. På panelet til den falske døren er imidlertid Rekhmire og Meryt først og fremst representert som graveiere, og kona (som *snt.f*) har en mer passiv rolle. Den dødes videre eksistens er i stedet avhengig av andre nærliggende scener eller rituell aktivitet i selve graven. At den falske døren nettopp var et sted for forfedrekult styrker denne påstanden.

Scenene rett ved siden av den nordlige veggen, på begge sider: den aller nordligste enden av vestveggen og østveggen i den langsgående hallen; inneholder alle representasjoner av Rekhmire sammen med sin kone/mor. I alle åtte scener, fire stablet over hverandre på hver side, sitter Rekhmire og hans kone/mor bak et offerbord, vendt utover, mens en sønn utfører ritualer for dem. Kona/moren omfavner alltid Rekhmire med høyre arm på vestveggen og venstre arm på østveggen, mens hun holder en lotusblomst i motsatt hånd. Disse scenene er interessante fordi det ser ut til å være et mønster mellom hvem blant kone og mor som er representert hvor, og hvilken slektskapsterm som benyttes i de forskjellige scenene: Til tross for skade og rekonstruksjon på noen av tittelstrengene, ser det ut til å vekse mellom kone som *snt.f* i en scene, og kone som *hmt.f* eller mor som *mwt.f* i påfølgende scene. Det ser ut til at kone aldri representeres som *hmt.f* i en scene direkte ved siden av en representasjon av mor som *mwt.f*. Den symbolske betydningen av disse scenene, som ligger ved fokuspunktet i graven til Rekhmire, er inkluderingen av kone/mor som det feminine element, markert ved bruken av *hmt.f* eller *mwt.f*. De scenene som inneholder det feminine element var aktive representasjoner som gjorde transformasjon mulig i og av seg selv. Scener uten det feminine element, de uten bruk av *hmt.f* eller *mwt.f*, var derimot passive representasjoner som var avhengig av aktive naboscener eller rituell aktivitet i selve graven.

I bankettscenen, i det øvre registeret på den midtre-sørlige enden av den østlige veggen også i den langsgående hallen, sitter Rekhmire og hans kone bak et offerbord, vendt utover. Kona omfavner mannen sin med venstre arm og holder en lotusblomst i høyre hånd. Hun omtales som *snt.f*. De mottar dessuten *menat* og *sistra*, som fungerer som rasleinstrumenter, fra det som sannsynligvis er fire døtre. Over scenen lyder teksten:

De snakker respektfullt ovenfor borgermesteren (Rekhmire): Måtte du bli hyllet av datteren til Re (Hathor). Måtte du bli elsket. Måtte hun legge sin beskyttelse rundt deg hver

dag, mens hun omfavner kroppen din. Dine skuldre (berører) hennes majestet, mens hun legger armene om halsen din, slik at du kan nyte et langt og lykksalig liv på jorden, fylt med liv, velstand og god helse.

Bak kvinnene følger fire registre med kvinnelige gjester og musikere. Blant gjestene, i det tredje registeret, sitter Rekhmires mor bak et offerbord, vendt mot paret, mens hun blir servert drikke av en tjenestekvinne. Moren omtales som *mwt.f*. Denne scenen varsler en ny type symbolikk. Det inkluderer ikke bare henvisningen til hans kone som *snt.f*, og hans mor som *mwt.f* (altså gammel symbolikk), men enda viktigere for denne scenen kaller døtrene, med deres sang og rasling, på gudenes og spesielt Hathor sin oppmerksomhet. Menat og sistrum, musikk og dans, kan forstås som medier som kan blidgjøre gudene, og som sådan stimulerer livets evige syklus. I denne nye typen symbolikk, er ikke lenger kone/mor eneste medium for transformasjon av den døde. I stedet er det rituell interaksjon med gudene, i denne scenen initiert av døtrene, som gjør representasjonene aktive, og det er gudene – spesielt gudinnen Hathor – som er det feminine element over noe annet.

Graven til borger- og statsminister Ramose (TT55) ligger i Sheikh Abd el-Qurna (i den Thebanske nekropolen), og er datert til Amenhotep III-Amenhotep IV/Akhenatens regjeringstid. Det er en stor T-formet klippegrav, bestående av forgård, søylehall, langsgående hall med søyler og en indre hall med statuenisjer.⁴³ Graven ble aldri ferdigstilt, og det er kun søylehallen som er dekorert med gravikonografi. Graven er interessant fordi den illustrerer et stilistisk brytningspunkt. Den kombinerer to svært forskjellige stiler av både arkitektur og dekorasjon. Tydeligst ser vi at dekorasjonene på øst- og sørveggene er det vi gjerne omtaler som pre-Amarna, mens dekorasjonene på vestveggen (fra sør til nord) skifter dramatisk til typisk Amarna-stil som utelukkende fokuserer på det gjensidige forholdet til kongefamilien. Familien til Ramose, inkludert hans kone Merytptah og deres barn, er dermed bare representert på veggene i pre-Amarna-stil. På veggene i pre-Amarna-stil er kona til gjengjeld representert mange ganger. Hun er representert mens hun sitter, eller står bak ektemann eller far, med slektskapstermer som avklarer hennes relasjon til dem. Det er også noen få eksempler der slektskapstermer ikke brukes, hvor hun er representert mens hun opptre i en mer selvstendig rolle. Her er hun

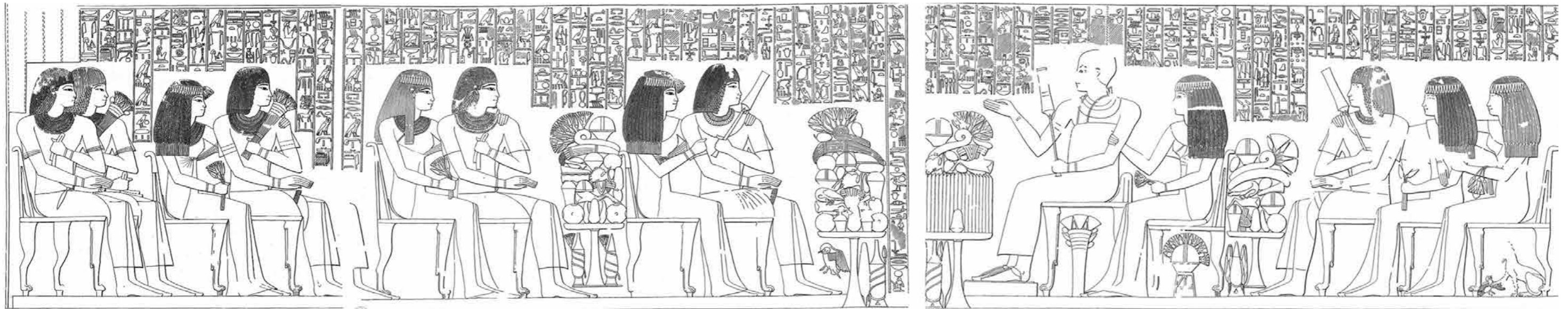

Fig. 8 A-C: Strektegninger fra (A) Davies, *The Tomb of the Vizier Ramose*, pl. XII; (B) Davies, *The Tomb of the Vizier Ramose*, pl. XI; og (C) Davies, *The Tomb of the Vizier Ramose*, pl. VIII.

representert mens hun utfører ritualer i sin egen rett. Hun er ikke det feminine element, men påkaller gudenes oppmerksomhet for at de skal handle på hennes og mannens vegne.

I bankettscenen, i det nedre registeret på den sørlige enden av østveggen i søylehallen, sitter Ramose og Merytpah bak et offerbord, vendt utover. Merytpah sitter på en lavere krakk enn hennes mann. Hun griper om hans venstre overarm med høyre hånd og holder en lotusblomst i venstre hånd. Hun omtales som *snt.f*. Bak hovedparet sitter Merytpahs far, Merytpah som datter, og hennes mor, også de bak et offerbord. Merytpah omfavner sin far med høyre arm mens hun holder en lotusblomst i venstre hånd. Hennes mor omfavner Merytpah mer fullstendig: Høyre arm går rundt Merytpahs hals og ned foran brystet, mens høyre hånd griper Merytpahs øvre venstre arm. De to kvinnene omtales respektivt som *sht.f* (hans datter) og *mwt.s* (hennes mor). Foran hovedparet finner vi nok en gang Merytpahs foreldre sittende bak et offerbord, men denne gangen vendt med ansiktet mot hovedparet, med Ramoses foreldre og andre familiemedlemmer sittende bak seg, alle bak hver sine offerbord. Merytpahs mor omfavner sin ektemann, nok en gang ved hjelp av begge armer: Hennes venstre arm er plassert på hans venstre skulder mens hun tar tak i hans høyre overarm med høyre hånd. Hun omtales som *hmt.f*.

I denne scenen har Ramoses svigerfamilie forrang over hans egne foreldre. Ikke bare er svigerforeldrene representert to ganger i samme scene (en gang på hver side av hovedparet), fra titlene er det tydelig at Ramoses svigerfar, Amenhotep, også omtales som hans bror. Selv om det ikke kan utelukkes at de var søsken – og Ramose onkel til sin kone – virker det mer sannsynlig at det her handler om å omtale som en bror, snarere enn faktisk å være det (dette er noe jeg vil vende tilbake til senere). Det er også verdt å merke seg at mens flesteparten av kvinnene i denne scenen omfavner sine ektemenn på vanlig måte (dvs. den ene hånden på mannens motsatte skulder mens de holder en lotusblomst over fanget med den andre), er det en viss variasjon i måten Merytpahs mor omfavner sin ektemann/datter på: i bestemte scener bruker hun begge armer for å omfavne sin datter/ektemann. Dessuten, mens Merytpah blir referert til vekselvis som *snt.f* og *hmt.f* når hun sitter sammen med mannen, og *sht.f* når hun sitter sammen med foreldrene, blir moren hennes referert til som *hmt.f* når hun sitter sammen med ektemannen alene og *mwt.s* når hun sitter sammen med sin mann og datter. Alle de andre kvinnene omtales konsekvent som *snt.f*. Poenget her er at mens den mer vanlige symbolikken i gravene består av mannlige og kvinnelige dualisme, uttrykker generasjonskonstellasjonene i denne graven også en annen type dualisme

– feminin dualitet. Det var altså kontinuumet mellom mor og datter, tilrettelagt av mor i noen scener og datter i andre (aldri samtidig), som gjorde den sykliske tilværelsen mulig. Vi ser altså at den skapende rollen ikke utelukkende var knyttet til det maskuline element, og det var heller ikke bare én enkelt, altomfattende strategi for å nå etterlivet. Den potensielle livgivende kraften ble ikke antatt mulig uten manifestasjon og faktisk deltakelse av både maskuline og feminine elementer. Men flere ulike strategier eksisterte side om side. I tillegg til offergaver bestående av mat og drikke, den tradisjonelle mann-kone-dualismen og samspillet med gudene, virker det også å være sterk symbolikk i far-sønn, far-datter, mor-sønn og mor-datter-relasjoner.

Sosioøkonomisk redistribusjon: familie og kjønn i juridiske dokumenter

I fortsettelsen flytter vi fokuset fra gravene og nærmere dagliglivet. Den røde tråden er fortsatt økt anerkjennelse, men nå med mer vekt på sosioøkonomisk deltakelse av kvinner og andre gjennom det jeg omtaler som *familiekontrakter*. Gjennom hele Det gamle Egyptus historie, fra Det gamle riket til Ptolemaisk periode, ser overføring av arv fra far til eldste sønn ut til å ha vært rådende som normativ praksis. Selv om far og mor sine eiendeler ble holdt adskilt, er inntrykket at det var den eldste sønnen som var ment å arve størstedelen av

husholdningen.⁴⁴ Vi ser imidlertid at kildesjanger har betydning, og at faktisk praksis i mange tilfeller ikke sammenfaller med normativ praksis. Faktisk hevder Jaana Toivari-Viitala at pragmatiske hensyn ofte gikk foran normative praksiser (også med tanke på kjønn),⁴⁵ og ifølge Brian Muhs kommer to forskjellige juridiske praksiser til syne under Det nye riket: en normativ som i stor grad ser ut til å ha favorisert menn, far-sønn-forholdet og biologisk slektskap, og en annen ikke-normativ som var mer egalitær.⁴⁶ En annen grunn til å foreslå et skille mellom normativ og ikke-normativ praksis er en juridisk tekst fra Hermopolis, i mellom Egypt. Selv om denne er datert til senperioden, sier lovbestemmelsen eksplisitt at den eldste sønnen automatisk skulle etterfølge sin far som overhode for den udelte husholdningen, dersom faren ikke hadde gjort andre skriftlige forordninger mens han fortsatt levde. Denne normative grunnlinjen er videre modifisert på tre avgjørende punkter: 1) Hvis en yngre bror hevdet sin individuelle rett foran dommere, skulle husholdningen deles i like deler mellom barna. Den eldste sønnen skulle få to deler; 2) den som opptrådte som eldste sønn skulle belønnes for det; og 3) en eldste datter kunne også opptre som eldste sønn.⁴⁷ I dette bidraget bygger jeg videre på denne forståelsen ved å undersøke hvordan familiekontrakter fungerte som et slags velferdssystem – et fast punkt som strukturerte relasjoner mellom menn og kvinner, unge og gamle.

Familiekontrakter som en umistelig eiendel

Under Det nye riket, var ekteparet – mann og kone – ikke bare et ledd i et større nettverk, men dannet også en økonomisk enhet med særegne eiendomsrettigheter.⁴⁸ Overføring av eiendommer gikk gjennom både fars- og morslinjer.

De tilgjengelige dokumenter fremstiller eiendom som en matchet og balansert investering i felleskapet, men anerkjenner også individuelle andeler.⁴⁹ Faktisk kan det se ut til at individuell eiendomsrett kan ha blitt tydeligere definert under Det nye riket.⁵⁰ Familien sine eiendommer bestod av mannen sin private eiendom (arvet fra hans foreldrene), den private eiendommen til hans kone (arvet fra hennes foreldrene), og deres felles eiendom (anskaffet i fellesskap). Ved død eller skilsmisse, ser det ut til at 2/3 av felles eiendom tilfalt mannen (eller hans arvinger) mens 1/3 tilfalt kona (eller hennes arvinger).⁵¹ For noen år siden dukket det dessuten opp et dokument – pDM 764 – som antyder at felleseiendommene bestod av tre andeler (ikke bare to): 1/3 tilhørte far, 1/3 tilhørte mor og 1/3 tilhørte barna. Vi kan altså få inntrykk av at far (i dette dokumentet i alle fall) fungerte som verge for barnas andel inntil de var gamle nok til å overta, altså at hans 2/3 av helheten dermed bare var midlertidig.⁵² På den annen side har Christopher Eyre påpekt at fokuset ikke først og fremst var på individet, men snarere på den større familiegruppen, og at det var avgjørende for familiens overhode å få samlet alle ressurser i en felles pott. Formålet med denne potten var å fremme den nødvendige familiesolidariteten som måtte til for å kunne inngå sosiale allianser, spesielt gjennom ekteskap, men også for å sikre den nødvendige omsorgen blant familiemedlemmer.⁵³ Faktisk innebar denne tradisjonen en så full forpliktelse av ressurser til arvelinjen, at en manns mulighet til fritt å testamentere sin eiendom var svært begrenset, og begrepet testamentet, sentralt i vår egen rettstradisjon, er upassende. Prosessene ligner mer på en formell eiendomsoverføring, laget på et tidspunkt da overhodet for husholdningen, uansett grunn, trengte å definere ut spesifikke andeler til individuelle medlemmer. I den forstand hevdes det at et *imyt-pr* (nedskrivelse av det som tilhører husstanden) kunne være spesielt verdifulle for en kvinne, ikke bare som ekteskapskontrakt, eiendomsoppgjør eller testamente, men en blanding av alle tre. Det avklarte hennes rettigheter til eiendom fra familiens fellespott.⁵⁴

Janet Johnson antyder at, i motsetning til sønner som måtte vente til foreldrenes død, mottok døtre sin del av familieformuen på tidspunktet for inngåelse av ekteskap som en slags medgift. Hun forklarer at kvinner (i motsetning til menn) kan ha vært mer uavhengige og vurdert bedre skikket til å ta store avgjørelser som berører seg selv, deres eiendom og deres familier.⁵⁵ Likevel fastholder Johnson at fast eiendom ikke egentlig ble delt, men snarere var det slik at barna fikk hver sin andel i den udelte eiendommen. Det antas at dette ble gjort for å holde eiendommen intakt, for å unngå deling og fradeling av land (eller bygninger) som ville føre til at eiendommene etterhvert ble for små til å fungere produktivt.⁵⁶

Dette er hvor familiekontrakter kommer inn. Tanken bak begrepet familiekontrakter er inspirert av filosofiske teorier om en sosial eller politisk kontrakt som beskriver forholdet mellom individer, grupper og storsamfunnet, men også antropologiske teorier om generasjonskontrakter innen familien. Rosalind Janssen introduserte faktisk begrepet *generasjonskontrakt* til egyptologifaget tilbake i 2006, for å beskrive det hun omtalte som et resiprositetsbasert system: Foreldre forsørget sine sønner og døtre, og til gjengjeld ble det forventet at voksne barn forsørget sine foreldre når det ble behov for det.⁵⁷ Jeg har imidlertid valgt familiekontrakt fordi jeg finner dette begrepet mer passende for den egyptiske konteksten. Disse kontraktene fungerte ikke bare mellom generasjoner, men også innad i generasjoner, mellom ektefeller og medlemmer av den større husholdningen. For denne diskusjonen synes det viktig å skille mellom biologisk eldste sønn, og den som faktisk påtok seg rollen som eldste sønn: den som opptrådte som eldste sønn, det være seg en yngre sønn, datter eller andre, kunne bli arving i stedet for den biologisk eldste sønnen. Familiekontrakter handlet altså ikke bare om blod eller å være pårørende, men var også noe som aktivt kunne søkes etter og konstrueres.⁵⁸ Dette er viktig fordi det å være del av disse familiekontraktene var en umistelig besittelse, som ikke bare bekreftet individets posisjon innad i fellesskapet, men også fikk alle andre utvekslinger til å sirkulere rundt denne besittelsen.⁵⁹ Det er min påstand at familiekontrakter basert på resiprositet og gjensidig avhengighet hadde betydelige konsekvenser for forholdet mellom generasjoner, men også for forholdet mellom menn og kvinner mer generelt. Det sentrale her er at ting ble skrevet ned av en grunn: de var sosialt forpliktende,⁶⁰ og tjenestene

kunne bare returneres i det lange løp, eller aldri fullt ut. Vedlikehold av gode relasjoner var viktigere enn noen kort-siktig gevinst.⁶¹ Konsekvensene for kvinners evne til å bygge nettverk, men også arve, erverve, eie og disponere eiendom er av spesiell interesse her. Dette var helt klart en kilde til makt som påvirket hennes (på lik linje med mannens) posisjon i og utenfor husholdningen, blant annet eksemplifisert gjennom juridiske dokumenter som refererer spesifikt til at 1) han/hun som begraver skal arve, og 2) han/hun som forsørger ved alder/sykdom skal arve.

Han/hun som begraver skal arve

Døden ble ansett som en overgangsfase (snarere enn slutten på tilværelsen), hvorpå transformasjonen som vi snakket om tidligere var avhengig av de levendes bidrag. Slik ser vi at de gjensidige avhengighetsbåndene til ens familie ikke endte ved noens død, men fortsatte gjennom begravelse og minnepraksis (eller mangel på sådan) på den ene siden, og inngripen fra de døde i de levendes liv på den andre.

Den såkalte *Oxfordskålen* (= *PRM, nr. 1887.27.1*) har ukjent opprinnelse men dateres til tidsrommet mellom 17. og 18. dynasti. Det er en komplett keramikkskål med tekst bestående av en enkel uttalelse av Tetiaa, sønn av Neny:

Meniupu kom (som) flyktning, og han fikk mat av far [til min mor [. . .] og hans kone Teti. Da han døde, begravde min mor ham, fordi mannen hennes Neny hadde sagt til henne: **Begrav ham og arv ham.** (Utthevinger i sitater er mine og viser til underoverskriftene.)⁶²

Forholdet mellom Meniupu, Tetiaa og sistnevntes familie er uklart. Det er mulig at Meniupu var blitt en del av familien som adoptert bror eller svoger til Tetiaa eller Neny. Det er liten tvil om at betydningen av teksten ligger i siste setning – begrav ham og arv ham, dog Battiscombe Gunn har påpekt at hvis Meniupu levde og døde på andres bekostning, kan det knapt ha vært noe å arve fra ham. Eksistensen av denne teksten tyder imidlertid på noe annet. Selv om Meniupu kom som flyktning, sannsynligvis med få eller ingen eiendeler, virker det rimelig å anta at situasjonen hans må ha endret seg til det bedre. Skålen er tross alt en påminnelse, med formål å sikre den avdødes gode vilje og underbygge kravet om en lovet arv.

Det å skrive ned ekstraordinære avgjørelser ser ut til å ha vært det som gjorde det mulig å overstyre normativ praksis og forhindre at tvister oppstod. Ett rettsdokument (*Papyrus Cairo CG 58092 = Bulaq 10*) dokumenterer en arvetvist oppstått etter bortgangen til *ḥwt nt nwt* Tagemyt. Konflikten bringes inn for det juridiske orakelet, hvor det hevdes at en sønn har opptrådt som eldste sønn for sin mor, gitt henne en god begravelse og derav mottatt arv på grunn av det. Konflikten ser ut til å ha oppstått etter bortgangen til ham som hadde utført rollen som eldste sønn. I teksten er det barnebarnet til Tagemyt som henvender seg til oraklet (den guddommelige Amenhotep I) for å få hjelp. Han fremholder hvordan hans far hadde arvet eiendommen, og derav hvorfor han var den rettmessige arvingen til eiendommen.

Hør, **du skal gi eiendommene til (han som) utfører begravelsen**, slik er faraos lov, liv, fremgang og helse! Min gode herre, liv, fremgang og helse! Hør, jeg er kommet i embetsmennenes nærvær for å få dem til å gjøre det som er rett. Hør nå, eiendommen til Taynehesy ble gitt til Sawadjyt på grunn av hennes begravelse, da han ga henne kisten sin. Han fikk sin del (av arven) i nærvær av embetsmennene. Hør, det var kongen, Amenhotep, liv, fremgang og helse, som ga det til ham i retten!⁶³

Baksiden av dokumentet inneholder nedskrivningene til Hay, barnebarnet til Tagemyt. Vi får vite at eiendommen var i form av bygninger og gravplasser, som var nedarvet over generasjoner fra Tagemyt, via Huy og Hay, og nå til Hays barn. Det understrekes at eiendommene tilhørte denne linjen av familien fordi Huy hadde utført rollen som eldste sønn for Tagemyt og hennes ektemann Huynefer. Dette dokumentet er interessant fordi det ikke bare refererer til faraos lov, som sier at du skal gi eiendommen til den som begraver, men også ved at det refererer til juridisk presedens. Faktisk er en viktig del av argumentasjonen i dette rettsdokumentet knyttet til resultatet av en tidligere orakelkonsultasjon vedrørende Taynehesy og Sawadjyt, som vi tilfeldigvis kjenner fra et annet rettsdokument. Sammenhengen mellom disse to dokumentene er viktig, ikke bare fordi den innebærer at arkiver var tilgjengelige for konsultasjon, men også fordi disse arkivene faktisk inkluderte tilfeller der kvinner sies å gi eller motta en begravelse, og derfor motta eller gi en arv.

Han/hun som forsørger ved alder/sykdom skal arve

Barn ble forventet å bidra i huset, men kunne også hjelpe foreldrene sine med å utføre diverse oppgaver i landsbyen og samfunnet for øvrig. Det ser ut til at de forskjellige fraksjonene i en familie ble forventet å støtte hverandre regelmessig, og, kanskje enda viktigere, var de trygghet ved akutte situasjoner, sykdom og alderdom.

Dette finner vi blant annet i et rettsdokument (*Papyrus Ashmolean Museum 1945.96 = Adopsjonspapyrusen*) fra Spermeru/mellom Egypt, som er datert til siste del av 20. dynasti. Dokumentet består av to deler, begge innrammet av forskjellige datoer og vitnelister, og er skrevet i sin helhet av en skriver ved ett møte. I den første delen gjengir *šmꜣyt nt stš* Naunefer (noen ganger kalt Rennefer) deler av et tidligere dokument, det som sannsynligvis er testamentet etter hennes avdøde ektemann, «stallmesteren» Nebnefer.

Min mann, Nebnefer, kom frem og skrev dette dokumentet for meg, *šmꜣyt nt stš* Naunefer. Han gjorde (meg) til sin datter og tilgodeså meg hele eiendommen, for det var ingen sønn eller datter av ham utenom meg. Nemlig (sa han): All fortjeneste som jeg har tjent sammen med henne, testamenterer jeg (til) Naunefer, min kone. Hvis (noen av) disse søsknene mine kommer frem og konfronterer henne etter min død i morgen eller etter i morgen, skal han si: Jeg sier fra meg denne andelen etter min bror!

Foran mange og tallrike vitner: ...

Nebnefer og Naunefer hadde ingen egne biologiske barn. I den andre delen får vi vite hvordan de to sammen hadde kjøpt en tjenestekvinne, som senere fødte tre barn, og at Naunefer hadde oppdratt dem som om de var hennes egne.

På denne dagen, uttalelse fra stallmesteren Nebnefer og hans kone, *šmꜣyt nt stš n sprw-mry* <Naunefer>: Vi kjøpte tjenestejenten Diunihutiry for en pris, og hun fødte 3 barn, 1 gutt og 2 jenter, totalt 3. **Jeg tok dem (som om de var mine egne), ga dem mat og oppdrog dem til voksne mennesker. Jeg har vært sammen med dem til denne dag. De har ikke gjort meg (noe) vondt, men har vært gode mot meg.** Det er ingen (annen) bror eller søster, bortsett fra dem.

Naunefer gjorde ikke bare de tre barna til «frie mennesker i Faraos land», men aksepterte også ekteskapet mellom sin egen bror og den eldste av de tre barna. Hun sørget for at de fire barna ble enearvinger til eiendommene hennes, og begrunnet dette med at de hadde vært gode mot henne.

Stallmesteren Pendiu kom inn i huset mitt, og han tok Taamenniut, deres eldste søster, til hustru. Han er (en av) mine, min yngre bror, (og derfor) aksepterte jeg ham for henne, og han er sammen henne på denne dagen. Se nå, jeg har gjort henne til en fri kvinne av Faraos land, ... og hvis hun føder en sønn eller datter, skal de være frie mennesker av Faraos land ... på nøyaktig samme måte. De er sammen med stallmesteren Pendiu, denn e yngre broren min. Barna skal være sammen med sin eldste søster i huset til <Pendiu>, denne stallmesteren, denne yngre broren min. Jeg gjør ham til en sønn av meg, på denne dagen, akkurat som dem, nøyaktig.

Hun sa: På samme måte som guden Amen beslutter, og som kongen beslutter, gjør jeg disse menneskene ... til frie mennesker av Faraos land Hvis noen sønn, datter, bror eller søster til deres mor eller far krangler med dem – er de ikke sammen med Pendiu, denne sønnen min, som tjenere, på noen måte. De er sammen med ham som søsken og barn. De er frie mennesker av <Faraos land ...> – må eselet parre seg med ham, må eselet parre seg med hans kone, hvem det enn er som snakker til dem som tjenere.

Hvis jeg har eiendom bestående av jordarealer til rådighet, hvis jeg har noe som helst til rådighet i dette landet, hvis jeg disponerer varer eller tjenester, så skal <disse> tilfalle mine 4 barn, hvorpå <Pendiu > er en av dem.

Hva angår disse tingene (som) jeg akkurat har snakket om, er de helt og holdent betrodd <Pendiu>, denne yngre (broren) min, **som var god mot meg, da jeg ble enke (etter) at mannen min døde.**

Foran mange og tallrike vitner: ...

Det mest slående ved dette dokumentet er hva Koenraad Donker van Heel kaller en avveining,⁶⁴ eller det jeg omtaler som familiekontrakter: Naunefer understreker at tjenestekvinnens tre barn, sammen med hennes egen bror Pendiu,

hadde vært gode mot henne, og hun valgte derfor å belønne deres godhet ved å adoptere alle fire. Hun gjorde dem til «frie mennesker av Faraos land» og rettmessige arvinger til hennes eiendom, som blant annet bestod av diverse jordarealer, varer og tjenester. Dette dokumentet illustrerer ikke bare at kvinner kunne disponere sin egen så vel som familieeiendom, men, kanskje enda viktigere, at sosial mobilitet var mulig gjennom adopsjon og ekteskap. Vi ser adopsjon som en strategi for ufruktbare par, og bror-søster ekteskap (i navn, men ikke nødvendigvis blod) sørget for at eiendommer forble på hendene til utvalgte individer i familien: Hensikten med dette dokumentet var å organisere arven etter kvinnen Neunefer, og dokumentets eksistens antyder sannsynligvis at ordningen var utenfor den ordinære arvelinjen.⁶⁵ I dette konkrete tilfellet er den mest åpenbare uregelmessigheten mangelen på biologiske barn. Barn var sannsynligvis det som befestet et ekteskap og i realiteten iverksatte rettslige føringer for formuesforhold mellom ektefeller.⁶⁶ Dette dokumentet var ikke bare ment som en trygghet for henne selv som aldrende kvinne, men fungerte mer enn noe annet som bekrefteelse for hennes barn og utvalgte arvinger, som beskyttelse mot fremtidige eiendomstvister.

Det siste rettsdokumentet (*Papyrus Turin 2021 + Geneva D 409*) er fragmentert og ufullstendig, men har klare kjennetegn ved et juridisk dokument. Innholdet virker klart nok: «Gudens far», Amenkhau, har henvendt seg til tempelets domstol for å få sine disposisjoner formalisert skriftlig. Han har med seg sin andre kone, *ꜣꜥꜥꜣ nt ꜣꜣꜣꜣ* Ineksunedjemet, og barn født av hans første kone. I de innledende linjene på side to understreker Amenkhau at han har gjort opp alle eiendommer tilhørende første ekteskap før han inngikk nytt ekteskap. Han hevder å ha gjort dette i samsvar med faraos lover/ytringer.

[Jeg sverget] en ed om henne i tempelets forgård: Jeg skilte 2/3 fra 1/3, fra alt det jeg hadde anskaffet (av verdier) sammen med henne. [Jeg flyttet inn] i huset til *ꜣꜥꜥꜣ nt ꜣꜣꜣꜣ* Ineksunedjemet, denne kvinnen som står foran statsministeren. Jeg anskaffet 4 tjenere sammen med henne. **Hun var god mot meg, passet til karakteren min og gjorde for meg det en sønn [eller datter] gjør.** Jeg ga henne den kvinnelige tjeneren Numutre, den kvinnelige tjeneren Bupymutkhaan, sammen med deres barn, [som] hennes 1/3. (I tillegg) gav jeg henne den mannlige tjeneren Sapetridjehuty,

og den mannlige tjeneren Gemamenpaash, disse to tjenerne som (opprinnelig) var i min besittelse, som min del av alt jeg hadde anskaffet sammen med henne, [for å] behandle henne som en datter, på lik linje med barna til min første kone, nøyaktig og presist. De bodde i huset mitt, og jeg rangerte ikke en (blant mine) kjære over den andre.

Hør, jeg har kommet foran statsministeren og domstolens embetsmenn på denne dag for å informere alle mine barn om deres andel [...] disse avgjørelsene som jeg har tatt for *ꜣꜥꜥꜣ nt ꜣꜣꜣꜣ* Ineksunedjemet, denne kvinnen som er i [mitt hus] på denne dagen. (Loven/ytringene til) Farao ... sier: La enhver mann gjøre hva han vil med sine eiendeler! Jeg gir (således) alt som [jeg] har anskaffet sammen med *ꜣꜥꜥꜣ nt ꜣꜣꜣꜣ* Ineksunedjemet, denne kvinnen som er i mitt hus, til henne, på denne dag, bestående av 2 mannlige tjenere og 2 kvinnelige tjenere, totalt 4, sammen med barna deres, 2/3 på toppen av hennes 1/3.

Jeg gir disse 9 (andre) tjenerne, som tilfalt meg, som min 2/3 etter ekteskapet med *ꜣꜥꜥꜣ nt ꜣꜣꜣꜣ* Tatjaria, til mine barn, sammen med huset til (deres) morfar, (som er) i deres besittelse uansett. De [mangler] ikke noe av det jeg anskaffet sammen med deres mor. Jeg ville ha gitt dem av det jeg har anskaffet sammen med *ꜣꜥꜥꜣ nt ꜣꜣꜣꜣ* Ineksunedjemet, men (loven/ytringene til) Farao ... sier: Gi enhver kvinnes eiendom til henne!⁶⁷

Deretter følger spørsmål fra statsministeren som leder retten, og svar fra Amenkhau to eldste sønner. Teksten viser ingen tegn til uenighet eller såre følelser. De to sønnene bekrefter og konkluderer at faren kan gjøre som han vil med eiendommen sin.⁶⁸

De svarte med [en stemme: Vi har hørt] hva vår faren har gjort. Når det gjelder det han har gjort, hvem kan si i mot det? Hans eiendom er hans egen. La ham testamentere det [til hvem han vil].

(Så) sa statsministeren: Hva om det ikke fantes noen kone i det hele tatt, eller at det var en syrisk eller nubisk (kvinne) han elsket, og som han hadde testamentert eiendommene sine til? [Hvem] er det som vil oppheve det han har gjort? Gi [til henne] de 4 tjenerne som [han anskaffet] med *ꜣꜥꜥꜣ*

nt *nwt* Ineksunedjemet, sammen med alt han frembrakte sammen med henne, (som) han sa: Jeg gir henne min 2/3, [på toppen av] hennes 1/3, og ingen sønn eller datter skal tale mot denne forordningen som jeg har gjort for henne på denne dag.⁶⁹

2/3 tilhørende mannen og 1/3 tilhørende konen er et tilbakevendende tema, og antyder en klar praksis rundt felles eiendom. Kanskje Faraos lover må forstås som tiltak som på et eller annet tidspunkt hadde blitt iverksatt for å sikre individets rettigheter, ja faktisk kvinners juridiske rettigheter? Gitt konteksten til disse lovene, virker det tydelig at tidspunkt for oppdeling av felles eiendom var ved ekteskapsbrudd, alderdom eller død. Det er godt mulig at det var mannen som administrerte eiendommene under ekteskapet, men de kan også ha blitt administrert av paret sammen. Mest sannsynlig varierte praksis fra familie til familie.

Et av statsministerens spørsmål er dessuten vert å dvele litt mere ved: Hva om det ikke fantes noen kone i det hele tatt, eller at det var en syrisk eller nubisk kvinne han elsket, og som han hadde testamentert eiendommene sine til? Selv om dette spørsmålet indikerer at kvinner ble differensiert basert på deres etniske bakgrunn, synes det likevel klart at det ikke utgjorde noen forskjell for gyldigheten av disponeringen: Kvinner hadde eiendomsrett uansett sosial status og etnisk bakgrunn.

Det er også verdt å merke seg at den andre konen ble belønnet med ytterligere eiendom, på lik linje med barna han hadde med sin første kone. Det understrekes at dette ble gjort fordi hun hadde vært god mot ham, passet til hans karakter, og at hun hadde gjort det som var forventet av en sønn eller datter. Dette siste punktet er viktig. Vi ser at det var en forventning til barn, og dessuten at ikke-biologiske barn kunne oppfylle de samme forventningene og bli belønnet for det. Så – selv om det kan ha vært klare normative føringer knyttet til arv, fungerte også arv som en slags sikkerhetsmekanisme som var underlagt forhandlinger og derav kunne endres etter behov. Vi ser at familiekontrakter fungerte som et slags velferdssystem – et fast punkt som strukturerte forholdet mellom menn og kvinner, unge og gamle, levende og døde. Det ser også ut til at status, faktisk hvor makt og autoritet kom fra, kan hevdes direkte relatert til sirkulasjonen og formynderskapet til familiens felles eiendom.

Konklusjon

Distribusjonen av ikke-kongelige kvinnetitler sier oss noe om kvinnelig representasjon over tid. Datasettet jeg har samlet sammen antyder at kvinner blir mer synlige i kildene i løpet av Det nye riket, spesielt fra det 18. til det 19. dynasti, og dette kan tolkes som et tegn på økt anerkjennelse av kvinner innenfor det egyptiske samfunnet. Mer spesifikt ser det ut til å ha vært flere perioder med øket kvinnelig representasjon og synlighet gjennom Det nye riket, noe som tyder på at kvinners stilling var i konstant bevegelse (økte og avtok).

Blant de mer signifikante endringene finner vi referansen til «hans kone», fra *hmt.f* til *snt.f*. Denne endringen er mest synlig i gravikonografien fra regjeringstiden til Hatshepsut/Thutmose III og utover, og har sannsynligvis å gjøre med et skifte i Re-Osiris syklusens fokus: fra en sterkere vektlegging av Osiris delen under det tidlige 18. dynasti, til at Re-delen gradvis blir viktigere, spesielt i Ramesside-perioden. Det antydes at for Osiris kulten var kvinner først og fremst nødvendig som et medium for transformasjon. Kone (eller mor) blir da assosiert med gudinnen Isis, markert ved bruken av *hmt.f* (eller *mwt.f*) som det feminine element i scenen. Dette kan også forklare hvorfor mor har en så fremtredende rolle i noen av gravene fra det tidlige 18. dynasti. I Re-kulten, derimot, ser kone (og mor) ut til å ha blitt mindre viktig som medium for ektemannens transformasjon, men viktigere i og av seg selv. Kona omtales derfor i økende grad som *snt.f*. Sammen med datteren blir hun ofte representert som *šmsyt*, mens hun rasler med *menat* og *sistra* for å påkalle gudenes oppmerksomhet. I Re-kulten var det gudene, og spesielt gudinnen Hathor, som stimulerte og la til rette for den sykliske tilværelsen for den avdøde. Det er imidlertid viktig å understreke at det ikke var en enkelt strategi for å nå etterlivet. I tillegg til offergaver bestående av mat og drikke, den tradisjonelle mann-kone-dualismen og samspeillet med gudene, virker det også å være sterk symbolikk i far-sønn, far-datter, mor-sønn og mor-datter-relasjoner.

Familie under Det nye riket handlet ikke bare om biologi eller å være nærmeste pårørende, men enda viktigere var det hvem som faktisk opptrådte som familie. Gjennom det jeg kaller familiekontrakter forhandlet individer sin posisjon i samfunnet gjennom sine relasjoner/møter med andre, levende og døde, mennesker og ikke-mennesker. Vi sitter igjen med et inntrykk av at det å være arving (ja, faktisk å bli

PREDYNASTIC PERIOD	ca. 5300 – 2900 BCE	Thutmose I	1493 – 1483 BCE	Ramses IV	1156 – 1150 BCE
EARLY DYNASTIC PERIOD	ca. 2900 – 2545 BCE	Thutmose II	1482 – 1480 BCE	Ramses V	1149 – 1146 BCE
1st Dynasty	ca. 2900 – 2730 BCE	Thutmose III	1479 – 1425 BCE	Ramses VI	1145 – 1139 BCE
2nd Dynasty	ca. 2730 – 2590 BCE	Hatshepsut	1479 – 1458 BCE	Ramses VII	1138 – 1131 BCE
3rd Dynasty	ca. 2592 – 2544 BCE	Amenhotep II	1425 – 1400 BCE	Ramses VIII	1130 BCE
OLD KINGDOM	ca. 2543 – 2120 BCE	Thutmose IV	1400 – 1390 BCE	Ramses IX	ca. 1129 – 1111 BCE
4th Dynasty	ca. 2543 – 2436 BCE	Amenhotep III	1390 – 1353 BCE	Ramses X	ca. 1110 – 1107 BCE
5th Dynasty	ca. 2435 – 2306 BCE	Amenhotep IV/Akhenaten	1353 – 1336 BCE	Ramses XI	ca. 1106 – 1077 BCE
6th Dynasty	ca. 2305 – 2118 BCE	Smenkhare/Nefernefruaten	1336 – ? BCE	THIRD INTERMEDIATE PERIOD	ca. 1076 – 723 BCE
7th and 8th Dynasty	ca. 2150 – 2218 BCE	Tutankhamen	? – 1324 BCE	21st Dynasty	ca. 1076 – 1052 BCE
FIRST INTERMEDIATE PERIOD	ca. 2118 – 1980 BCE	Ay	1323 – 1320 BCE	22nd Dynasty	943 – ca. 746 BCE
9th – 10th Dynasty (Herakleopolitan)	ca. 2118 – 1980 BCE	Horemheb	1319 – 1292 BCE	23rd Dynasty (UE)	ca. 845 – ca. 812 BCE
MIDDLE KINGDOM	ca. 1980 – 1760 BCE	19th Dynasty	1292 – 1191 BCE	23rd Dynasty (LE)	ca. 730 BCE
11th Dynasty (Theban)	ca. 2080 – 1940 BCE	Ramses I	1292 – 1291 BCE	24th Dynasty	ca. 736 – 723 BCE
12th Dynasty	1939 – 1760 BCE	Sety I	1292 – 1279 BCE	LATE PERIOD	ca. 722 – 332 BCE
SECOND INTERMEDIATE PERIOD	1759 – ca. 1539 BCE	Ramses II	1279 – 1213 BCE	25th Dynasty	ca. 722 – ca. 655 BCE
13th Dynasty	1759 – ca. 1630 BCE	Merenptah	1213 – 1203 BCE	26th Dynasty	664 – 525 BCE
14th Dynasty	?	Sety II	1202 – 1198 BCE	27th Dynasty (Persian)	525 – 404 BCE
15th Dynasty (Hyksos)	? – ca. 1530 BCE	Amenmesse	1202 – 1200 BCE	28th Dynasty	404 – 399 BCE
16th and 17th Dynasty (Theban)	? – 1540 BCE	Siptah	1197 – 1193 BCE	29th Dynasty	399 – 380 BCE
NEW KINGDOM	ca. 1539 – 1077 BCE	Tausret	1192 – 1191 BCE	30 Dynasty	380 – 343 BCE
18th Dynasty	ca. 1539 – 1292 BCE	20th Dynasty	1190 – 1077 BCE	2nd Persian Period	343 – 332 BCE
Ahmosé	ca. 1539 – 1515 BCE	Sethnakhte	1190 – 1188 BCE	PTOLEMAIC PERIOD	332 – 30 BCE
Amenhotep I	1514 – 1494 BCE	Ramses III	1187 – 1157 BCE	ROMAN PERIOD	30 BCE – 394 CE

Fig. 9: Illustrasjon hentet fra Skumsnes, *Patterns of change and disclosures of difference, appendix (illustrasjon 1)*.

omtalt som familie: bror eller søster, sønn eller datter) ikke var et faktum, det var ikke noe en kunne ta for gitt, men snarere noe man måtte fortjene gjennom omsorg og støtte på jevnlig basis, og spesielt ved akutte situasjoner, som sykdom, alderdom og død. Arv ser altså ut til å ha blitt brukt som en sikkerhetsmekanisme, et slags pressmiddel som var gjenstand for kontinuerlige forhandlinger. Faktisk tyder gjentatt bruk av formuleringer som «han/hun var god mot meg...» på at det her dreier seg om mer enn bare unntak, og at kvinner rent faktisk hadde en rolle å spille i disse forhandlingene. Familiekontrakter basert på gjensidig omsorg og støtte hadde betydelige konsekvenser for forholdet mellom generasjoner, men også for forholdet mellom menn og kvinner mer generelt. De fungerte som et slags velferdssystem, hvorpå den enkeltes status – ja, faktisk hvor makt og autoritet kom fra – ser ut til å ha vært direkte relatert til sirkulasjon og formynderskap av familiens umistelige eiendeler.

I familiekontraktene skiller særlig to ikke-kongelige kvinnetitler seg ut – *nhwt nt nwt* (kvinne av byen) og *šmsyt nt imn* (musiker av Amen). Disse titlene tyder på en spesiell forbindelse til byen/landsbyen (*nwt*) og tempel/gud, og visker ut grensene mellom det private og offentlige rom, hvis et slikt skille i det hele tatt er relevant for Det gamle Egypt. Vi må ikke glemme at kvinner med tittelen *nhwt nt nwt* finnes i Wilbour-papyrusen som den fjerde vanligste gruppen av små-

brukere/jordeiere, mens de som bærer tittelen *šmsyt nt imn* ikke bare er å finne i det velkjente skattepapyruset (Torino kat. 2006 + 1895), men også i en gruppe administrative brev (Late Ramesside Letters) fra siste del av Ramesside-perioden.

Det er likevel viktig å understreke at enhver generell påstand om (menn og) kvinners relative posisjon i samfunnet ikke vil kunne beskrive hva som var virkeligheten. Selv om kjønn (slik vi kjenner det) vanligvis er klart definert i kildene, og de monumentale kildene virker å ha et sterkt fokus på kjønn, er de ikke-litterære kildene mer flyktige og mindre kjønnsfokuserende. Klasse og status skiller seg ut som like viktige, om ikke viktigere enn, kjønn. Og enda viktigere, det er variasjoner mellom, selv innenfor, enkeltkilder. Definisjoner av kjønn må derfor forstås som perspektiver, som avhenger av en rekke faktorer, så som material, sjanger, formål og kontekst til den spesifikke kilden, utvalg av kilder, samt de spørsmål og perspektiver som anvendes. Det eneste vi kan si med rimelig sikkerhet er at det verken var likestilling eller et entydig kjønnshierarki i Det gamle Egypt, under Det nye riket, men snarere en mengde ulike familie- og kjønnskonstellasjoner.

Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, Universitetet i Oslo
r.v.skumsnes@stk.uio.no

VITENSKAPELIG, FAGFELLEVDERT ARTIKKEL

Noter

- * Denne artikkelen er basert på ph.d.-avhandlingen min, Skumsnes, *Patterns of change and disclosures of difference*. Den trekker også betydelig på to andre artikler, Skumsnes, *The feminine element as medium of transformation in New Kingdom tomb representations*; Skumsnes, *Family contracts in New Kingdom Egypt*.
- Baines & Eyre, *Four Notes on Literacy*, 88.
 - Skumsnes, *Sex/Gender as Relational, Historical and Hybrid Phenomena*.
 - al-Ayedi, *Index of Egyptian administrative, religious and military titles of the New Kingdom*.
 - Picardo, *Hybrid Households*, 269.
 - Szapakowska, *Hidden Voices*, 27; Li, *Women, Gender and Identity in Third Intermediate Period Egypt*, 53.
 - Johnson, *Women, Wealth and Work in Egyptian Society of the Ptolemaic Period*, 1393–1394; Johnson, *The Social, Economic and Legal Status of Women in Ancient Egypt*, 84; Shirley, *What's in a Title?*
 - Jeg forbereder publikasjon *Dossier of non-royal women in New Kingdom Egypt*.
 - Så vidt jeg vet, har ingen lignende kategorisering blitt forsøkt for Det nye riket. For Det mellomste riket har Ward (*Essays on feminine titles of the Middle Kingdom and related subjects*, 20–23) gjort et skille mellom 1) religiøse titler; 2) administrative titler; 3) titler og epitet tilhørende aristokratiet; og 4) mindre yrker og tjenerne. Franke (*Review: Essays on Feminine Titles of the Middle Kingdom and related subjects*, 228) har siden konkludert med at denne inndelingen er misvisende, og argumenterer heller for et skille mellom 1) kvinnelige hushjelper; 2) religiøse titler og musikk; og 3) titler som angir rang eller sosial status.
 - Cooney, *Where does the Masculine Begin and the Feminine End?*, 101–102; Bryan, *In woman good and bad fortune are on earth*, 44.
 - Roth, *The Absent Spouse*, 189.
 - Armour, *Gods and Myths in Ancient Egypt*, 54–76.
 - Den nøyaktige symbolikken bak foreningen mellom Re og Osiris kan variere avhengig av kildens art og konteksten den ble brukt i. Det som imidlertid ikke er gjenstand for variasjon er selve syklusen. Se Smith, *Following Osiris*, 334; Hornung, *Concepts of God in Ancient Egypt*, 181; Snape, *Ancient Egyptian Tombs*, 182.
 - Seyfried, *Entwicklungen in der Grabarchitektur des Neuen Reiches*, 219–222; Robins, *Constructing Elite Group and Individual Identity*, 202; Kampp-Seyfried, *Overcoming Death*, 250. Se også Smith, *Following Osiris*, 345–346; Smith, *Democratization of the Afterlife*.
 - McCarthy, *The Osiris Nefertari*, 173; Robins, *Ancient Egyptian Sexuality*.
 - Dodson & Ikram, *The Tomb in Ancient Egypt*, 77.
 - Robins, *The Art of Ancient Egypt*, 29; Robins, *Constructing Elite Group and Individual Identity within the Canon of the 18th Dynasty Theban Tomb Chapel Decoration*, 214.
 - Kitchen, *The Royal Secretary Tjay*, 91. Se også Baines, *Visual and Written Culture in Ancient Egypt*, 24; Whale, *The Family in the Eighteenth Dynasty of Egypt*, 271–275.
 - Davies, *The Tomb of Nakht at Thebes*, 29; Baines & Frood, *Piety, Change and Display in the New Kingdom*, 8; Dodson & Ikram, *The Tomb in Ancient Egypt*, 252.
 - Manniche, *The So-Called Scenes of Daily Life in the Private Tombs of the Eighteenth Dynasty*, 45.
 - Robins, *Constructing Elite Group and Individual Identity within the Canon of the 18th Dynasty Theban Tomb Chapel Decoration*, 204.
 - Dodson & Ikram, *The Tomb in Ancient Egypt*, 82. Se også Robins, *Male Bodies and the Construction of Masculinity in New Kingdom Egyptian Art*; Robins, *Gender and Sexuality*, 128.

- Robins, *Some Principles of Compositional Dominance and Gender Hierarchy in Egyptian Art*, 39.
- Baines, *High Culture and Experience in Ancient Egypt*, 237; Roth, *Passivity and Power in Egyptian Art*.
- Roth, *The Absent Spouse*, 37; Troy, *Patterns of Queenship in Ancient Egyptian Myth and History*, 45.
- Robins, *Some Principles of Compositional Dominance and Gender Hierarchy in Egyptian Art*, 34; Robins, *The Art of Ancient Egypt*, 74.
- Sweeney, *Forever Young?*
- Robins, *Some Images of Women in New Kingdom Art and Literature*, 108; Eaverly, *Dark Men, Light Women*; Eaverly, *Tan Men/Pale Women*; Kozloff, *More than Skin-Deep*.
- Robins, *Some Images of Women in New Kingdom Art and Literature*, 113.
- Baines, *Visual and Written Culture in Ancient Egypt*, 16; Robins, *The Art of Ancient Egypt*, 21.
- Bahrani, *The Infinite Image*.
- Roth, *The Absent Spouse*; McCarthy, *The Osiris Nefertari*.
- Skumsnes, *Patterns of change and disclosures of difference*, 129–138.
- Robins, *Meals for the Dead*.
- Hartwig, *Tomb Painting and Identity in Ancient Thebes*, 87.
- Hartwig, *Tomb Painting and Identity in Ancient Thebes*, 94. Se også Desroches-Noblecourt, 'Concubines du Mort' et Mères de Famille au Moyen Empire.
- Robins, *Some Images of Women in New Kingdom Art and Literature*, 109.
- Manniche, *Sexual Life in Ancient Egypt*, 40–41.
- Robins, *Women in Ancient Egypt*, 164.
- Manniche, *Reflections on the Banquet Scene*, 29–30.
- Hartwig, *Tomb Painting and Identity in Ancient Thebes*, 86–103; Harrington, *The Eighteenth Dynasty Egyptian Banquet*; Manniche, *The So-Called Scenes of Daily Life in the Private Tombs of the Eighteenth Dynasty*; Robins, *Meals for the Dead*.
- Skumsnes, *Patterns of change and disclosures of difference*, 84–111, 310–313.
- Davies, *The Tomb of Rekh-mi-re at Thebes*; Porter & Moss, *The Theban Necropolis Part 1*, 206–214; Kampp, *Die Thebanische Nekropole*, 370–373, fig. 250–252.
- Davies, *The Tomb of the Vizier Ramose*; Porter & Moss, *The Theban Necropolis Part 1*, 105–111; Kampp, *Die thebanische Nekropole*, 262–265, fig. 153.
- Franke, *Altägyptische Verwandtschaftsbezeichnungen im Mittleren Reich*, 257–276; Eyre, *Feudal Tenure and Absentee Landlords*, 112–113; Olabarria, *Formulating Relations*, 10–19.
- Toivari-Viitala, *Women at Deir el-Medina*, 237–238.
- Muhs, *Gender Relations and Inheritance in Legal Codes and Legal Practices in Ancient Egypt*. Se også Jasnow, *New Kingdom*; Lippert, *Inheritance*.
- pCairo JdE 89127-30 + 89137-43. Se Mattha & Hughes, *The Demotic Legal Code of Hermopolis West*.
- Toivari-Viitala, *Marriage at Deir el-Medina*, 1160–1161; Eyre, *The Evil Stepmother and the Rights of a Second Wife*, 243.
- Eyre, *The Evil Stepmother and the Rights of a Second Wife*, 230; Toivari-Viitala, *Women at Deir el-Medina*, 61–67, 72.
- Helck, *Wirtschaftsgeschichte des Alten Ägypten*, 235; Katary, *Land Tenure in the Ramesside Period*, 206. Men se også Eyre's (*Economy and Society in Pharaonic Egypt*, 710) kritikk av Helck, om vestens såkalte oppfinnelse av enkeltindividet.
- Janssen & Pestman, *Burial and Inheritance in the Community of the Necropolis of Workmen at Thebes*, 165; Toivari-Viitala, *Women at Deir el-Medina*, 96–138; Eyre, *The Evil Stepmother and the Rights of a Second Wife*, 242.

- Toivari-Viitala, *O. DeM 764*.
- Eyre, *Feudal Tenure and Absentee Landlords*, 113.
- Eyre, *The Evil Stepmother and the Rights of a Second Wife*, 233.
- Johnson, *The Legal Status of Women in Ancient Egypt*, 184–85.
- Johnson, *The Social, Economic and Legal Status of Women in Ancient Egypt*, 88.
- Janssen, *The Old Women of Deir El-Medina*, 7.
- Olabarria, *Kinship and Family in Ancient Egypt*, 201.
- Weiner, *Inalienable Possessions*, 63. Se også Weissner, *Alienating the Inalienable*, 83.
- Janssen, *Gift-giving in Ancient Egypt as an Economic Feature*, 256–57.
- Janssen, *Debt and Credit in the New Kingdom*, 136. Se også Janssen, *Forward: Earning a Living in a New Kingdom Village*, 3.
- Oxford bowl = PRM, nr. 1887.27.1. Se Gardiner and Sethe, *Egyptian Letters to the Dead*, 26, pl. 9; Wente & Meltzer, *Letters from Ancient Egypt*, 216n351; The Pitt River Museum Online Collection, accessed 27 August 2021, <https://www.prm.ox.ac.uk/collections-online>.
- pCairo CG 58092 = pBulaq 10, rt. 10–15. Se Janssen & Pestman, *Burial and Inheritance in the Community of the Necropolis of Workmen at Thebes*; Allam, *Hieratische Ostraka und Papyri aus der Ramessidenzeit*, I: 289–293, II:pl.88–91; Kitchen, *Ramesside Inscriptions: Historical and Biographical*, V:449–451; *Ramesside Inscriptions: Translated and Annotated*, V:368–369.
- Donker van Heel, *Mrs. Tsenhor: A Female Entrepreneur in Ancient Egypt*, 83.
- David, *The Legal Register of Ramesside Private Law Instruments*, 119; Eyre, *The Adoption Papyrus in Social Context*, 209.
- Allam, *Quelques aspects du mariage dans l'Égypte ancienne*; Marshall, *Childhood in Ancient Egypt*.
- pTurin 2021 + pGeneva D 409, rt. II,1 – rt. III,5. Se Černý & Peet, *A Marriage Settlement of the Twentieth Dynasty*; Allam, *Papyrus Turin 2021*; Théodoridès, *Le testament d'Imenkhâou*: Allam, *Hieratische Ostraka und Papyri*, I:320–327, II:pl. 113–119; Kitchen, *Ramesside Inscriptions: Historical and Biographical*, VI:738–742; Kitchen, *Ramesside Inscriptions: Translated and Annotated*, VI:526–528.
- Černý & Peet, *A Marriage Settlement of the Twentieth Dynasty*, 37; Allam, *Les obligations et la famille dans la société égyptienne ancienne*, 93–96; David, *The Legal Register of Ramesside Private Law Instruments*, 150–151.
- pTurin 2021 + pGeneva D 409, rt. III,11 – vs. IV,1. Se note 32 for referanser.

Litteratur

- Allam, Schafik. «Papyrus Turin 2021: another adoption extraordinary», i *Individu, société et spiritualité dans l'Égypte pharaonique et copte: mélanges égyptologiques offerts au Professeur Aristide Théodoridès*, redigert av Christian Cannuyer and Jean-Marie Kruchten, 23–28. Bruxelles: Association Montoise d'Égyptologie, 1993.
- . «Quelques aspects du mariage dans l'Égypte ancienne», *Journal of Egyptian Archaeology* 67 (1981): 116–135.
- . «Les obligations et la famille dans la société égyptienne ancienne», *Oriens Antiquus* 16 (1977): 89–97.
- . *Hieratische Ostraka und Papyri aus der Ramessidenzeit*. 2 vol. Tübingen: [Selbstverlag], 1973.
- Armour, Robert A. *Gods and Myths of Ancient Egypt*. Cairo: The American University in Cairo Press, 2001 [1986].
- al-Ayedi, Abdul R. *Index of Egyptian administrative, religious and military titles of the New Kingdom*. Ismailia: Obelisk Publications, 2006.
- Bahrani, Zainab. *The Infinite Image: Art, Time and the Aesthetic Dimension in Antiquity*. London: Reaktion Books Ltd, 2014.
- Baines, John. *High Culture and Experience in Ancient Egypt*. Sheffield: Equinox Publishing Ltd, 2013.
- . *Visual and Written Culture in Ancient Egypt*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Baines, John, and Christopher J. Eyre. «Four Notes on Literacy», i *Visual and Textual Culture in Ancient Egypt*, redigert av John Baines, 63–94. Oxford: Oxford University Press, 2007 [1983].
- Baines, John and Elizabeth Frood. «Piety, Change and Display in the New Kingdom», i *Ramesside Studies in Honour of Kenneth A. Kitchen*, redigert av Mark Collier and Stephen Snape, 1–17. Bolton: Rutherford Press Limited, 2011.
- Bryan, Betsy M. «In woman good and bad fortune are on earth: status and roles of woman in egyptian culture», i *Mistress of the House, Mistress of Heaven; Woman in Ancient Egypt*, redigert av Anne K. Capel and Glenn E. Markoe, 25–46. New York: Hudson Hills Press, 1996.
- Cooney, Kathlyn M. «Where does the Masculine Begin and the Feminine End? The Merging of the Two Genders in Egyptian Coffins during the Ramesside Period», i *Ehrenmord und Emanzipation: Die Geschlechterfrage in Ritualen von Parallelgesellschaften*, edited by Bernhard Heining, 99–124. Münster: LIT Verlag, 2009.
- Černý, Jaroslav, and T. Eric Peet. «A Marriage Settlement of the Twentieth Dynasty: An Unpublished Document from Turin», *Journal of Egyptian Archaeology* 13 (1/2) (1927): 30–39.
- David, Arlette. *The Legal Register of Ramesside Private Law Instruments*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2010.
- Davies, Norman de Garis. *The Tomb of Rekh-mi-re at Thebes*. 2 vol. New York: The Metropolitan Museum of Art Egyptian Expedition, 1943.
- . *The Tomb of the Vizier Ramose*. London: The Egypt Exploration Society, 1941.
- . *Paintings from the tomb of Rekh-mi-ré at Thebes*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1935.
- . *The Tomb of Nakht at Thebes*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1917.
- Desroches-Noblecourt, Christiane. «'Concubines du mort' et mères de famille au Moyen Empire: à propos d'une supplique pour une naissance», *Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale* 53 (1953): 7–47.
- Dodson, Aidan, and Salima Ikram. *The Tomb in Ancient Egypt: Royal and Private Sepulchres from the Early Dynastic Period to the Romans*. Cairo: The American University in Cairo, 2008.
- Donker van Heel, Koenraad. *Mrs. Tsenhor: A female entrepreneur in ancient Egypt*. Cairo: The American University in Cairo Press., 2014.

- Dorman, Peter F. «Family Burial and Commemoration in the Theban Necropolis», i *The Theban Necropolis: Past, Present and Future*, redigert av Nigel Strudwick and John H. Taylor, 30–41. London: The British Museum Press, 2003.
- Eaverly, Mary A. *Tan Men/Pale Women: Color and Gender in Archaic Greece and Egypt. A Comparative Approach*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2013.
- — —. «Dark men, light women: origins of color as gender indicator in ancient Egypt», i *The world of women in the ancient and classical Near East*, redigert av Nakhai B. Alpert, 1–12. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2008.
- Eyre, Christopher J. «Economy and Society in Pharaonic Egypt», i *Proceedings of the Tenth International Congress of Egyptologists: University of the Aegean, Rhodes. 22–29 May 2008*, redigert av P. Kousoulis and N. Lazaridis, 707–25. Leuven: Peeters, 2015.
- — —. «The Evil Stepmother and the Rights of a Second Wife», *Journal of Egyptian Archaeology* 93 (2007): 223–43.
- — —. «Feudal Tenure and Absentee Landlords», i *Grund und Boden (Rechtliche und socio-ökonomische verhältnisse)*, redigert av Schafik Allam, 107–33. Tübingen: Im Selbstverlag des Herausgebers, 1994.
- — —. «The Adoption Papyrus in Social Context», *Journal of Egyptian Archaeology* 78 (1992): 207–221.
- Franke, Detlef. *Altägyptische Verwandtschaftsbezeichnungen im Mittleren Reich*. Hamburg: Verlag Borg, 1983.
- — —. «Review: Essays on Feminine Titles of the Middle Kingdom and Related Subjects», *Journal of Egyptian Archaeology* 76 (1990): 228–32.
- Gardiner, Alan H. and Kurt Sethe. *Egyptian Letters to the Dead: mainly from the Old and Middle Kingdoms*. London: Egypt Exploration Society, 1928.
- Harrington, Nicola. «The Eighteenth Dynasty Egyptian Banquet: Ideals and Realities», i *Dining and Death: Interdisciplinary Perspectives on the 'Funerary Banquet' in Ancient Art, Burial and Belief*, redigert av Catherine M. Draycott and Maria Stamatopoulou, 129–172. Leuven: Peeters, 2016.
- Hartwig, Melinda. *Tomb Painting and Identity in Ancient Thebes, 1419–1372 BCE*. Turnhout: Brepols Publishers, 2004.
- Helck, Wolfgang. *Wirtschaftsgeschichte des Alten Ägypten im 3. und 2. Jahrtausend von Chr.* Leiden: Brill, 1975.
- Hornung, Erik. *Conceptions of god in ancient Egypt: The one and the many*. Ithaca: Cornell University Press, 1982.
- Janssen, Jac J. «Foreword: Earning a Living in a New Kingdom Village», i *Commerce and Economy in Ancient Egypt: Proceedings of the Third International Congress for Young Egyptologists 25–27 September 2009, Budapest*, redigert av András Hudecz and Máté Petrik, 1–4. Oxford: Archaeopress, 2010.
- — —. «Debts and Credit in the New Kingdom», *Journal of Egyptian Archaeology* 80 (1994): 129–136.
- — —. «Gift-giving in ancient Egypt as an economic feature», *Journal of Egyptian Archaeology* 68 (1982): 253–258.
- Janssen, Jac J., and P. W. Pestman. «Burial and Inheritance in the Community of the Necropolis of Workmen at Thebes», *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 11 (1968): 137–70.
- Janssen, Rosalind M. «The Old Women of Deir el-Medina», *Buried History* 42 (2006): 3–10.
- Jasnow, Richard. «New Kingdom», i *A history of ancient Near Eastern Law*, redigert av Raymond Westbrook, 289–359. Leiden: Brill, 2003.
- Johnson, Janet H. «The Social, Economic and Legal Status of Women in Ancient Egypt», i *The Life of Meresamun; a Templesinger in Ancient Egypt*, redigert av Emily Teeter. Chicago: The Oriental Institute Museum Publications, 2009.
- — —. «Women, Wealth and Work in Egyptian Society of the Ptolemaic Period», i *Egyptian Religion the Last Thousand Years: Part II*, redigert av Willy Clarysse, Antoon Schoors and Harco Willems, 1393–1421. Leuven: Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, 1998.
- — —. «The Legal Status of Women in Ancient Egypt», i *Mistress of the House, Mistress of Heaven: Women in Ancient Egypt*, redigert av Anne K. Capel and Glenn E. Markoe, 175–86. New York: Hudson Hills Press, 1996.
- Kampp, Friederike. *Die Thebanische Nekropole: zum Wandel des Grabgedankens von der 18. bis zur 20. Dynastie*. 2 vol. Mainz: Zabern, 1996.
- Kampp-Seyfried, Friederike. «Overcoming Death – the Private Tombs of Thebes», i *Egypt: The World of the Pharaohs*, redigert av Regine Schulz and Matthias Seidel, 249–63. Cologne: Könnemann, 1998.
- Katary, Sally L. D. *Land Tenure in the Ramesside Period*. London: Kegan Paul International, 1989.
- Kitchen, Kenneth A. *Ramesside inscriptions, translated & annotated: translations*. 7 vol. Oxford: Blackwell, 1993–2014.
- — —. «The Royal Secretary Tjaj: His Family and Nameplate», *Bulletin of the Australian Centre for Egyptology* 2 (1991): 69–74.
- — —. *Ramesside inscriptions, historical and biographical*. 8 vol. Oxford: Blackwell, 1975–1990.
- Kozloff, Arielle P. «More than skin-deep: red men and yellow women in Egyptian Art», i *Joyful in Thebes: Egyptological Studies in Honor of Betsy M. Bryan*, redigert av Richard Jasnow and Kathlyn M. Cooney, 323–326. Atlanta: Lockwood Press, 2015.
- Li, Jean. *Women, Gender and Identity in Third Intermediate Period Egypt: The Theban Case Study*. London: Routledge, 2017.
- Lippert, Sandra. «Inheritance», i *UCLA Encyclopedia of Egyptology*, redigert av Willeke Wendrich, Jacco Dieleman, Elizabeth Froot and John Baines, 1–20. Los Angeles, 2013.
- Manniche, Lise. «The So-Called Scenes of Daily Life in the Private Tombs of the Eighteenth Dynasty: An Overview», i *The Theban Necropolis: Past, Present and Future*, redigert av Nigel Strudwick and John H. Taylor, 42–45. London: The British Museum Press, 2003.
- — —. «Reflections on the banquet Scene», i *La peinture égyptienne ancienne: un monde de signes à préserver: actes du Colloque international de Bruxelles, avril 1994*, redigert av Roland Tefnin, 29–36. Bruxelles: Fondation Égyptologique Reine Élisabeth, 1997.
- — —. *Sexual Life in Ancient Egypt*. London: KPI Ltd, 1987.
- Marshall, Amadine. *Childhood in Ancient Egypt*. Cairo: American University in Cairo Press, 2022.
- Mattha, Girgis, and George R. Hughes. *The Demotic Legal Code of Hermopolis West*. Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, 1975.
- McCarthy, Heather Lee. «The Osiris Nefertari: A Case Study of Decorum, Gender, and Regeneration», *Journal of American Research Center in Egypt* 39 (2002): 173–95.
- Muhs, Brian P. «Gender Relations and Inheritance in Legal Codes and Legal Practices in Ancient Egypt», i *Structures of Power: Law and Gender across the Ancient Near East and Beyond*, redigert av Ilan Peled, 15–25. Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, 2017.
- Olabarria, Leire. *Kinship and Family in Ancient Egypt: Archaeology and Anthropology in Dialogue*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- — —. «Formulating Relations: An Approach to the Smyt-Formula», *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde* 145.1 (2018): 57–70.
- Ortner, Sherry B. «Gender Hegemonies», i *Making Gender: the Politics and Erotics of Culture*, redigert av Sherry B. Ortner, 139–172. Boston: Beacon Press, 1997.
- Ortner, Sherry B. and Harriet Whitehead. *Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992 [1981].
- Picardo, Nicholas. «Hybrid Households: Institutional Affiliations and Household Identity in the Town of Wah-Sut (South Abydos)», i *Household Studies in Complex Societies*, redigert av Miriam Müller, 243–87. Chicago: The University of Chicago, 2015.
- Porter, Bertha and Rosalind L. B. Moss. *Topographical bibliography of ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs, and paintings I: The Theban necropolis. Part 1: Private tombs*. Oxford: Oxford University Press, 1960.
- Revez, Jean. «The Metaphorical Use of the Kinship Term sn 'Brother', i *Journal of the American Research Center in Egypt* 40 (2003): 123–131.
- Robins, Gay. «Constructing Elite Group and Individual Identity within the Canon of 18th Dynasty Theban Tomb Chapel Decoration», i *Problems of Canonicity and Identity Formation in Ancient Egypt and Mesopotamia*, redigert av Kim Ryholt and Gojko Barjamovic, 201–16. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2016.
- — —. «Meals for the Dead: The Image of the Deceased Seated before a Table of Offerings in Ancient Egyptian Art», i *Dining and Death: Interdisciplinary Perspectives on the 'Funerary Banquet' in Ancient Art, Burial and Belief*, redigert av Catherine M. Draycott and Maria Stamatopoulou, 111–27. Leuven: Peeters, 2016.
- — —. «Gender and Sexuality», i *A Companion to Ancient Egyptian Art*, redigert av Melinda K. Hartwig, 120–140. Oxford: Wiley Blackwell, 2015.
- — —. «Male bodies and the construction of masculinity in New Kingdom Egyptian Art», i *Servant of Mut: Studies in Honour of Richard A. Fazzini*, redigert av Sue H. D'Auria, 208–215. Leiden, IDC Publishers, 2007.
- — —. *The Art of Ancient Egypt*. Cambridge: Harvard University Press, 2007.
- — —. «Some Principles of Compositional Dominance and Gender Hierarchy in Egyptian Art», *Journal of American Research Center in Egypt* 31 (1994): 33–40.
- — —. *Women in ancient Egypt*. Cambridge: Harvard University Press, 1993.
- — —. «Some Images of Women in New Kingdom Art and Literature», i *Women's Earliest Records: From Ancient Egypt and Western Asia: Proceedings of the Conference on Women in the Ancient Near East, Brown University, Providence, Rhode Island, November 5-7, 1987*, redigert av Barbara S. Lesko. Atlanta: Scholars Press, 1989.
- — —. «Ancient Egyptian Sexuality», *Discussions in Egyptology* 11 (1988): 61–72.
- Roth, Ann M. «Passivity and Power in Egyptian Art», presentert ved *International Congress of Egyptologists XI*, Florence, Italy 23 - 30 August 2015.
- — —. «The Absent Spouse: Patterns and Taboos in Egyptian Tomb Decoration», *Journal of the American Research Center in Egypt* 36 (1999): 37–53.
- Seyfried, Karl-Joachim. «Entwicklungen in der Grabarchitektur des Neuen Reiches als eine weitere Quelle für theologische Konzeptionen der Ramessidenzeit», i *Problems and Priorities in Egyptian Archaeology*, redigert av Jan Assmann, Günter Burkard and Vivian Davies, 219–53. London: Routledge, 1987.
- Shirley, J. J. «What's in a Title? Military and Civil Officials in the Egyptian 18th Dynasty Military Sphere», i *Egypt, Canaan and Israel: History, Imperialism, Ideology and Literature. Proceedings of a Conference at the University of Haifa, 3-7 May 2009*, redigert av S. Kar, D. Kahn and J. J. Shirley, 291–319. Leiden: Brill, 2011.
- Skumsnes, Reinert. *Dossier of non-royal women in New Kingdom Egypt*. Under forberedelse.
- — —. «Sex/Gender as Relational, Historical and Hybrid Phenomena», i *Proceedings from the Conference «Hierarchy and Equality - Representations of Sex/Gender in the Ancient World»*, redigert av Reinert Skumsnes, Lene O. Johannessen, Anders Martinsen and Jorunn Økland. Athens: The Norwegian Institute at Athens, forthcoming.
- — —. «Family contracts in New Kingdom Egypt», i *Women in Ancient Egypt: Revisiting Power, Agency, and Autonomy*, redigert av Mariam Ayad, 227–242. Cairo: The American University in Cairo Press, 2022.
- — —. «Patterns of change and disclosures of difference: the feminine element as medium of transformation in New Kingdom tomb representations», i *Methods and Models in Ancient History. Essays in honor of Jørgen Christian Meyer*, redigert av Ingvar Mæhle, Per B. Ravnå and Eivind S. Seland, 111–127. Athens: The Norwegian Institute at Athens, 2020.
- — —. *Patterns of Change and Disclosures of Difference. Family and Gender in New Kingdom Egypt: Titles of Non-Royal Women*. PhD Thesis, University of Oslo, 2018.
- Smith, Mark. *Following Osiris: Perspectives on the Osirian Afterlife from Four Millennia*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- — —. «Democratization of the Afterlife», i *UCLA Encyclopedia of Egyptology*, redigert av Willecke Wendrich, Jacco Dieleman, Elizabeth Froot and John Baines. Los Angeles, 2009.
- Snape, Stephen. *Ancient Egyptian Tombs: The Culture of Life and Death*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2011.
- Sweeney, Deborah. «Forever young? The Representation of Older and Aging women in Ancient Egyptian Art», *Journal of the American Research Center in Egypt* 41 (2004): 67–84.
- Szpakowska, Kasia. «Hidden Voices: Unveiling Women in Ancient Egypt», i *A Companion to Women in the Ancient World*, redigert av Sharen L. James and Sheila Dillon, 25–37. London: Blackwell, 2012.
- Théodoridès, Aristide. «Le testament d'Imenkhâou», *Journal of Egyptian Archaeology* 54 (1968): 149–54.
- Toivari-Viitala, Jaana. «O. DeM 764: A Note Concerning Property Rights», *Göttinger Miszellen* 195 (2003): 87–96.
- — —. *Women at Deir el-Medina: a study of the status and roles of the female inhabitants in the workmen's community during the Ramesside Period*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2001.
- — —. «Marriage at Deir el-Medina», i *Proceedings of the Seventh International Congress of Egyptologists*, redigert av Christopher J. Eyre, 1157–63. Leuven: Peeters, 1995.
- Troy, Lana. *Patterns of Queenship in ancient Egyptian myth and history*. Almqvist & Wiksell International: Stockholm, 1986.
- Ward, William A. *Essays on feminine titles of the Middle Kingdom and related subjects*. Beirut: American University of Beirut, 1986.
- Weiner, Annette B. *Inalienable Possessions: The Paradox of Keeping While Giving*. Berkeley: University of California Press, 1992.
- Weissner, Polly. «Alienating the Inalienable: Marriage and Money in a Big Man Society», i *The Scope of Anthropology: Maurice Godelier's Work in Context*, redigert av Laurent Dousset and Serge Tchekézoïff, 67–85. New York: Berghahn Books, 2012.
- Wente, Edward and Edmund Meltzer. *Letters from ancient Egypt*. Atlanta: Scholars Press, 1990.